

JOZEF EFRONSKI

door

A. DOELEMAN.

Lith. Enstrik & Bonger. Haarlem

HEUSDEN, L. J. VEERMAN.

DE NIEUWE BIBLIOTHEEK VOOR DE JEUGD,

ONDER REDACTIE VAN

J. STAMPERIUS.

JOZEF EFRONSKI.

Een waar verhaal uit den tijd der Russische

Joden-vervolging,

DOOR

A. DOELEMAN.

HEUSDEN,

L. J. VEERMAN.

INLEIDING.

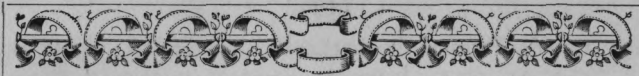

Aan boord van de stoomboot „Rotterdam”, die 27 Mei 1893 van de gelijknamige stad naar New-York vertrokken was, bevond zich een groot aantal tusschendekspassagiers van verschillende nationaliteit: vooral Nederlanders, Russen en Duitschers. De meesten hunner hoopten in de Nieuwe Wereld gelegenheid te zullen vinden, om op eerlijke wijze hun brood te verdienen, wat hun in Europa hoe langer hoe moeilijker viel.

Een heer, die de reis per 2e klasse-kajuit medemaakte, knoopte af en toe een gesprek met enkelen der tusschendekspassagiers aan. Hierdoor kwam hij menige bijzonderheid uit het leven dier landverhuizers te weten.

Vooraf werd zijn aandacht getrokken door een Jodenknaap van 12 of 13 jaar, die de reis geheel alleen scheen te maken. Meestal stond de jongen over de verschansing te leunen met den blik naar het westen gericht. Uit zijn mond vernam de heer de geschiedenis, welke u in de volgende bladzijden wordt medegedeeld. Moge het ware verhaal van de lotgevallen van Jozef Efronski den lezer boeien; bewondering voor de volharding en trouw van den armen verachten Jodenjongen zal dan zeker niet uitblijven.

De Schrijver.

I.

Een gelukkig gezin.

Zeker weet ge reeds, dat *Rusland* het grootste land van *Europa* is; dat het zich van de *IJszee* tot de *Zwarte zee*, van de *Kaspische* tot de *Oostzee* uitstrekt. De oppervlakte van dit reusachtig gebied is ongeveer 100.000 vierkante geographische mijlen of meer dan 150 maal die van Nederland. De 80 millioen menschen, welke dit land bewonen, zijn niet uitsluitend *Russen*. Hun aantal bedraagt ongeveer 60 millioen, zoodat er nog 20 millioen anderen zijn: *Polen*, *Finnen*, *Tataren*, *Duitschers*, *Joden* enz. De *Israëlieten*, ten getale van $3\frac{1}{2}$ tot 4 millioen, worden voornamelijk in het westen des rijks aangetroffen. Daar ligt de stad *Brest*, voluit geschreven *Brest-Litóvski*, een belangrijk kruispunt van spoorwegen. De stad is aan den rechteroever van de *Bug*, een zijrivier van de *Weichsel*, gebouwd en haar bewoners bestaan voornamelijk van den handel en de nijverheid.

Hier woonde, tot voor korte jaren, een recht gelukkig Israëlietisch gezin. David Efronski, zijn vrouw Sara en hun zoontje Jozef, ziehier het drietal, dat het kleine, doch nette huisje in de Weststraat bewoonde, een straat, die vooral rijk is aan fabrieken en werkplaatsen van allerhanden aard. Men treft hier o. a. ook een zijdefabriek aan en in deze was David werkzaam. De zijdewevers in *Brest* verdienen wel geen hoog loon, maar de behoeften van David

en de zijnen waren spoedig bevredigd. Bovendien wist de ijverige man nog een aardig duitje te verdienen met zijn handel in oude kleeven, terwijl zijn vrouw uitnemend de kunst van bloemenmaken verstond. Daardoor heerschte er in zekeren zin welvaart in het huis van David en behoefde de kleine Jozef, die ook nog maar tien jaar oud was, vooreerst nog niet van school genomen te worden, om in de behoeften des gezins te helpen voorzien.

„Jozef moet wat meer zien te worden dan zijdeweaver,” zeiden zijn ouders dikwijls, „Jozef mag schoolgaan, zoolang als hij wil.”

Jozef Efronski was een flinke jongen. Op school behoorde hij tot de besten van zijn klasse. Toch was hij hierop niet trotsch en liet hij zijn makkers, die bij hem in kennis moesten achterstaan, nooit met opzet merken, dat hij hun meerdere in dit opzicht was.

Jozef was ook een rechte jongen. Was het leeruur voorbij, zoo verheugde hij zich even goed als andere jongens en meisjes, omdat dan de tijd van loopen en springen, knikkeren, hoepelen of welk ander spel ook, was aangebroken. Bij een vechtpartij onder jongens van zijn leeftijd was Jozef gewoonlijk een van de dappersten. Zijn behendigheid en vrij groote spierkracht, voor een jongen van tien jaar, verzekerden hem bijna altijd de overwinning. Dat „vechten” was echter altijd „uit gekheid,” zooals de jongens zeiden. Het was een rooverspel, een oorlogspel, een steekspel, een spiegelgevecht, waarbij wonderen van dapperheid werden verricht, doch waarbij geen bloed vloeide, waarbij men elkander zoo weinig mogelijk pijn trachtte te doen: een gezonde lichaamsbeweging, waaraan ieder mensch, maar vooral een kind, groote behoefte heeft.

Jozef was ook een goede jongen. Had hij van vader of moeder b.v. een handvol noten gekregen, een stuk zoethout of drop, een builtje met kersen of pruimen, dan had

hij er altijd plezier in, zijn buurkindertjes of kameraadjes er van mee te laten smullen. „Als we er samen van eten, is het nog veel lekkerder,” zei Jozef dan wel eens, en dat meende hij. Nu, iets te zeggen, dat hij niet meende, lag volstrekt niet in Jozefs aard. Als zijn schoolmakers hem eens een enkelen keer, van onwaarheid-spreken verdachten en hem dit durfden verwijten, werd hij vuurrood van verontwaardiging en beet hij hun toe: „Liegen doe ik voor geen duizend roebel, want liegen is me te gemeen!” Het is licht te begrijpen, dat bijna alle kinderen, die Jozef goed kenden, veel met hem op hadden. En dat zijn ouders meenden, een schat, een grooten schat in hun Jozef te bezitten, wie zal het hun euvel duiden?

Men moet echter niet denken, dat Jozef alle uren voor en na schooltijd aan het spel besteedde. Dikwerf moest hij zijn moeder helpen bij het maken der papieren bloemruikers of voor zijn vader de een of andere boodschap doen. Daardoor werd wel eens een vooraf gemaakt plan in duigen geworpen en moest Jozef zijn makkers, met wie hij de een of andere afspraak gemaakt had, teleurstellen; maar Jozef verstond uitmuntend de kunst van zich naar de omstandigheden te schikken en morde daarom nooit, als vader of moeder, om de een of andere reden, beslag legden op zijn vrijen tijd.

Behalve de drie genoemde personen, was er nog een huisgenoot in de woning van David Efronski. Het was Azor, een witte poedel, die alleraardigste kunstjes maken kon. Toen Jozef negen jaar werd, kreeg hij Azor ten geschenke van Hans Rülow, een jongen Duitscher, die machinist was in de fabriek, waarin Jozefs vader werkte. Die Hans was een vriendelijke jonge man, die dikwijls bij David in huis kwam en recht veel schik in den aardigen en vluggen Jozef had. Toen Hans al heel spoedig had opgemerkt, hoe leergierig en gevat de kleine Jozef was, stelde hij den vader

voor, den jongen in zijn vrijen tijd onderwijs in het Duitsch te geven. Dit aanbod werd natuurlijk niet van de hand gewezen.

Jozef toch zou naar alle waarschijnlijkheid koopman worden en een koopman behoort vreemde talen te kennen. „Wie weet, welke groote zaken onze Jozef later nog doet, als hij zijn Duitsch even goed als zijn Russisch spreekt,” dacht de vader. En Jozef maakte werkelijk zulke snelle vorderingen in het Duitsch-spreken, dat hij binnen drie maanden een geregeld gesprek met Hans kon voeren in de vreemde taal. Toen Jozef nu jarig was, meende de goede Hans den naastigen jongen toch ook een geschenk te moeten geven, te meer omdat de ouders van Jozef hem altijd zoo-veel hartelijkheid en vriendschap bewezen, zoodat hij zich in den vreemde volstrekt niet eenzaam en verlaten gevoelde.

Maar Hans kon het maar niet met zich zelve eens worden, wat hij aan Jozef zou geven, toen hij toevallig op de markt langs het tentje van een hondenkoopman kwam. Hier zag hij den kleinen witten poedel, die zeker nog maar een paar maanden oud was en die dus nog van alles zou kunnen leeren. „Daar zal Jozef wel blij mee zijn!” dacht Hans.

Er was echter één bezwaar: als de ouders van Jozef er eens op tegen waren, dat er een hond in huis kwam!

Maar die hadden er niets tegen, vooral niet, omdat het zoo'n allerliefst diertje was en Jozef zich zoo recht gelukkig met dit geschenk voelde.

Het zou moeilijk te zeggen zijn, wie het vlugste leerde, Jozef of Azor. De laatste kende al heel spoedig alle kunstjes, die men honden gewoonlijk laat verrichten: op de achterpooten staan en loopen, ja zelfs dansen; door de armen (het hoepeltje) springen; dood gaan liggen; de courant bij de burens brengen enz, enz. Zwemmen kon het beest als een waterrat. Maar deze kunst verstond Jozef ook goed. Toen hij nog maar zes jaar oud was, had zijn vader hem op

warme zomeravonden meegenomen naar het kleine riviertje, dat ten noordwesten van de stad in de Bug stroomt.

Daar had zijn vader hem dan een verfrisschend bad laten nemen. Het watertje is op vele plaatsen zoo ondiep, dat er geen gevaar voor verdrinken is, wanneer men de voorzichtigheid in acht neemt. Toch is er water genoeg, om het zwemmen te leeren. En hiervan had Jozef al zeer spoedig den slag beet. „'t Is zoo goed, als een mensch zwemmen geleerd heeft,” zei Jozefs vader dikwijls, „men kan nooit weten, hoe het te pas komt.”

Wat waren dat gezellige avonden in het huis van den braven David, als men uitrustte van den dagelijkschen arbeid! Dan vertelde Jozef van wat hij op school geleerd, op straat gezien, in het een of ander boek gelezen had. Dan vermaakte men zich met domino- of damspel, waarin Jozef zijn vader haast de baas was. Dan moest Azor zijn kunstjes verrichten en werd hij door de huisgenooten geprezen en geliefkoosd. Wat gevoelde de goede Sara zich dan rijk in het bezit van zulk een braven man en een zooveel be lovenden zoon. Op ieders gelaat was dan geluk en tevredenheid te lezen, en had men dezen goeden menschen gevraagd, wat er nog aan hun geluk ontbrak, waarschijnlijk zouden zij het niet geweten hebben of zou hun antwoord geweest zijn: „Wij zouden ondankbaar zijn, als we niet volkomen tevreden waren.”

Op de avonden, dat Hans Rülów kwam, was het een feest, voor de ouders even goed als voor Jozef.

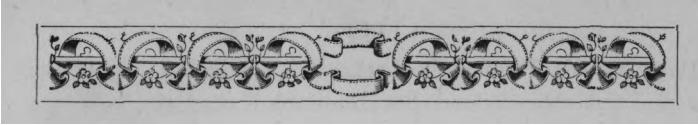
Was de Duitsche les afgelopen, dan moest Hans altijd eenige goocheltoeren vertoonen. Daar was hij werkelijk zeer bedreven in en Jozef rustte nooit, voor hij de kunstjes had begrepen en hij ze na kon doen. Als hij dan zijn moeder kon verschalken met den een of anderen toer en het uit haar mond klonk: „Maar, Jozef, hoe doe je dat toch?” dan riep hij triomfantelijk uit: „Ja, moedertje, zulke kunsten

verstaan alleen bedreven goochelaars, zooals Hans en ik.”

Ja, er heerschte volop vrede en geluk in het kleine, lieve gezin van David Efronski, den Israëliet uit de Weststraat te *Brest-Litövski*.

II.

Rassenhaat en godsdiensthaat.

—

In het vorige hoofdstuk heb ik u medegedeeld, dat er ongeveer 20 millioen niet-*Russen* in het rijk van den Tsaar wonen. Daaronder zijn $5\frac{1}{2}$ millioen *Polen*. Evenals de *Russen* zijn het *Slaven*; zij spreken dus een taal, die met het Russisch verwant is. Maar het zijn geen vrienden van de *Russen*. Geen wonder: hun land is tegen hun zin bij *Rusland* gevoegd. Herhaalde malen hebben de *Polen* getracht, zich vrij te maken van de overheersching, doch, ondanks hun bewonderenswaardigen moed en ware doodsverachting in den ongelijken strijd met den kolossus van Europa, hebben zij telkens het onderspit moeten delven en schijnt thans voor hen voor goed de kans verkeken te zijn, om ooit weer een onafhankelijk *Polen* te stichten.

Hun rasgenooten in *Pruisen* en *Oostenrijk* zijn eveneens onmachtig, om zich aan het juk van den vreemden overheerscher te onttrekken; doch hun lot is minder ondraaglijk dan dat der *Russische Polen*. Dit komt vooral hierdoor, dat de *Roomsch-Katholieke* kerk, en hiertoe behooren de meeste *Polen*, wel in *Rusland*, doch niet in *Oostenrijk* of *Duitschland*, aan vervolging is blootgesteld. De *Russen* namelijk zijn *Grieksch-Katholieken*. Zij erkennen niet den Paus, doch den Tsaar als hoofd der kerk en in hem vereenigt zich de hoogste wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht op wereldlijk en kerkelijk gebied.

Daar nu de Russen de herhaalde opstanden der Polen vooral aan den invloed der Roomsch-Katholieke kerk toeschrijven, zoo hebben zij buitengewoon strenge maatregelen tegen alle Roomsch-Katholieken genomen, zoodat velen van deze laatsten het land hebben verlaten, om zich aan de vervolgingen te onttrekken. Sommigen zijn naar *Oostenrijk*, anderen naar *Pruisen*, niet weinigen ook naar de *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* uitgeweken.

Ook de *Israëlieten* staan in Rusland aan de hatelijkste vervolging bloot. Daar zij hoofdzakelijk van den handel leven en velen van hen uitmuntend de kunst verstaan, er zich bovenop te werken, zijn zij voor de meeste *Russen* een voorwerp van afgunst. De Russen kennen in den regel de kunst van sparen niet. In dagen van voorspoed leven velen van hen er maar op los, zonder te bedenken, dat na den vloed ook de eb komt. Bovendien is dronkenschap een ware volksondeugd der Russen en zij, die niet bepaald misbruik maken van sterken drank, offeren toch altijd nog een veel te groot deel van hun zuur verdiende penningen aan den bedwelmenden brandewijn. Het gevolg van een en ander is natuurlijk bij velen teruggang in hun zaken, waardoor zij eerst genoodzaakt zijn, hypotheek te nemen op hun eigendommen, d. w. z. deze te beleenen, later ze te gelde te maken, zoo hun schulden al niet reeds de waarde hunner goederen overtreffen. Zijn nu de koopers en geldschieters *Israëlieten*, zooals in het zuidwesten van Rusland bijna altijd het geval is, dan is het licht te begrijpen, dat die geldelijke hulp niet altijd met dankbaarheid aanvaard wordt. Hoe sneller de Russische bevolking verarmt, hoe spoediger in den regel de *Joodsche* kooplieden tot welvaart komen. *Algemeene achteruitgang en nijpend gebrek*, zooals na een mislukten oogst in vele gedeelten van Rusland vaak voorkomen, doen de prijzen der eigendommen aanmerkelijk dalen

en menschen, die over contanten te beschikken hebben, kunnen in zulke tijden voordeelige koopen sluiten. Van die gunstige gelegenheden maken de *Israëlieten* natuurlijk gebruik, want handel is hun voornaamste middel van bestaan. Zij dwingen echter niemand, bij hen te leenen of aan hen te verkoopen. Evenwel is hiermede volstrekt niet gezegd, dat sommige *Joden* geen misbruik maken van de moeilijke omstandigheden, waarin de Russische boeren dikwijls verkeerden. Men vindt onder hen evenzeer woekeraars en bedriegers, als onder de *Christenen*.

Men licht denken, dat de *Rus*, oorzaken en gevolgen goed onderscheidende, de schuld van een en ander in de eerste plaats bij zich zelf zou zoeken; dat hij door flinke orde op zijn zaken, door vlijt en spaarzaamheid, en vooral door matigheid, zou zorgen, dat hij in 't vervolg uit de handen van de woekeraars (zoo noemt hij de geldschietters) blijven kan. Die echter zoo oordeelt, vergist zich zeer. Neen, de gehate *Joden* zijn uitsluitend oorzaak van zijn achteruitgang! Zij zijn als de bloedzuigers, die zich vetmesten met het levenssap van den zieke! De *Rus* beschouwt hen als een ware plaag en weet geen namen te bedenken, die leelijk genoeg klinken, om er de *Joden* mede aan te duiden. Godsdiensthaat en afgunst doen den *Rus* blind zijn voor eigen gebreken en de schuld van zijn achteruitgang uitsluitend bij de *Israëlieten* zoeken.

In Rusland is de Tsaar oppermachtig. Hij geeft zijn volk wetten, zonder goedkeuring van een volksvertegenwoordiging, want die bestaat in dit land niet. Wel raadpleegt de Tsaar in vele gevallen zijn Ministers, den Rijksraad of de Heilige Synode (deze laatste voor godsdienstzaken), maar hij is aan hun raad niet gehouden. Een verstandig vorst luistert echter, ook in een onbepaalde monarchie, gaarne naar de stem des volks. Zijn wetten en besluiten zijn meestal in den geest der meerderheid. Waar die geest

nu sterk onder den invloed van rassen- of godsdiensthaat is, zooals dit in *Rusland* het geval is, zal de vorst natuurlijk ook vaak wetten uitvaardigen, die van dien haat blijk geven. Zoo komt het, dat èn tegen de *Polen* èn tegen de *Joden* dikwijls wetten zijn uitgevaardigd, die een schande voor vorst en volk moeten genoemd worden.

Na de voor de landbouwers zoo onvoorspoedige jaren van 1890 en 1891, toen in vele gedeelten van Rusland hongersnood heerschte, daar de oogst grootendeels was mislukt ten gevolge van de aanhoudende regens, maakte men er den Joden een bitter verwijt van, dat zij partij trokken van de omstandigheden en zich voor betrekkelijk kleine sommen eigenaars wisten te maken van landerijen en gebouwen, die verre beneden de waarde aangeboden waren geworden. Israëlietische kooplieden, die groote winsten behaalden door den graanhandel, omdat zij hun waar voor veel meer geld van de hand konden doen, dan zij er eenige maanden te voren voor betaald hadden, werden door de Russen voor al wat leelijk is uitgescholden. En bij schelden bleef het niet. Op vele plaatsen werden de Joden mishandeld, nadat men hun woningen en pakhuizen geplunderd en verbrand had. De haat tegen al wat Israëliet was, werd zoo algemeen en zoo vreeselijk, dat den Jood geen andere keuze overbleef dan vluchten of de ergste mishandeling te ondergaan. In plaats, dat de Wet bescherming verleende aan de slachtoffers dezer onmenselijke vervolging, werden de regeeringsmaatregelen tegen hen nog buitengewoon verscherpt. Daarom verkochten de meeste Israëlieten hun onroerende goederen, zoo zij er koopers voor konden vinden. Dit was echter veelal zoo niet, tenzij de eigenaars zich met een spotprijs tevreden wilden stellen. Niet zelden werd hun geen bod gedaan en moesten zij, die voor kort nog onder de welgestelden gerekend werden, het land verlaten met de weinige spaarpenningen, die zij niet

in vaste eigendommen hadden belegd. Bij tienduizenden trokken zij over de grenzen, om te trachten in *Oostenrijk, Duitschland, België* of *Nederland* een middel van bestaan te vinden. Vooral was hun blik gericht op het land der vrijheid, de republiek *Amerika* of de *Vereenigde Staten*.

Wie nog geld genoeg had kunnen redden om de reis naar de *Nieuwe Wereld* te bekostigen, spoedde zich naar *Hamburg, Bremen, Amsterdam, Rotterdam* of *Antwerpen*, ten einde met de eerste de beste gelegenheid den *Atlantischen Oceaan* over te steken.

Gij kunt begrijpen, dat ook de Israëlieten te *Brest-Litóvski* in ruime mate den haat hunner benijders moesten onder vinden. Op zekeren dag begaf de eigenaar der zijdefabriek, waarin David Efronski werkte, zich naar zijn woning, ten einde het middagmaal te gaan gebruiken. Toen hij zijn huis naderde, was hij niet weinig verwonderd, er een groote menigte voor te zien staan, die blijkbaar met ongeduld de komst van den eigenaar afwachtte.

„Daar komt hij, daar komt hij,” schreeuwde een opgeschoten jongen, die met een knuppel gewapend was. Aller oogen richtten zich naar den aangeduiden kant.

„Ha, nu zullen we eens afrekenen met den bloedzuiger!” riep er een uit den troep. „De jood zal betalen of hangen,” verzekerde een ander. „Nee allebei, betalen èn hangen, zoo hoort het,” schreeuwde een derde. „Ja, ja, betalen èn hangen, geen medelijden met dat gemeene gespuis!” hoorde men van verschillende zijden.

De dreigende houding en de woeste kreten van het gepeupel overtuigden den fabrikant al spoedig, dat het raadzaam voor hem was, op dat oogenblik een ontmoeting met het gemeen te vermijden. Hij kon zijn woning ook langs de achterzijde binnengaan; dan moest hij de zijstraat inslaan, waar hij zich op dat oogenblik juist tegenover bevond. Hiertoe besloot hij.

Bevreesd, dat het woeste volk hem misschien ook op dezen weg zou achtervolgen, haastte hij zich, zoo snel hij kon, en kon niet nalaten, nu en dan om te zien. Dit deed hem struikelen over een kruiwagen, dien hij niet had opgemerkt.

„Kijk uit je oogen, leelijke jood!” gilde een vrouw, aan wie de kruiwagen toebehoorde. „Je denkt zeker, dat de straat alleen voor jou is? O, het doet me toch plezier, dat je er ook niet te netjes afgekomen bent. Mooi zoo, mooi zoo: zijn broek gescheurd en zijn neus kapot!”

Nauwelijks was de fabrikant opgestaan, of hij zag zich omringd door een dozijn ruwe mannen en vrouwen. Het was hem onmogelijk, links of rechts te gaan.

„Menschen, ik heb haast.” sprak hij. „Bij ongeluk heb ik misschien schade toegebracht aan den kruiwagen van die vrouw; die schade zal ik vergoeden: hier is een roebel.”

„O, wat is de jood gul, nu hij in 't nauw zit!” lachte een sjouwer. „Maar je moet den roebel niet aannemen; hij kan een nieuwen kruiwagen geven.”

„Kom, laten we hem eens rondrijden in die koets op één wiel; dat zal hij wel lollig vinden!” riep een schipperknecht, die niet al te nuchter was.

Dat plan werd goedgekeurd. Te vergeefs bood de fabrikant tegenstand, toen hij ruw werd aangegrepen en meer in den kruiwagen werd gegooid dan gedragen. Van alle zijden werd hij gestompt en geslagen en oorverdoovend was het geraas en getier van de bende, dat niet weinig vermeerderde, toen de hoofdstraat bereikt was en het gepeupel, dat zich voor de woning des fabrikants geposteerd had, zich bij den optocht kwam aansluiten.

„Braaf zoo, jongens, dat je den jood opbrengt; voor zijn deur smijt je de koets maar om, hoor!” schreeuwde een werkman, die de aanvoerder van den troep scheen te zijn.

Dit bevel werd letterlijk ten uitvoer gebracht en een

gejuich ging uit de menigte op, toen de arme mishandelde met het hoofd tegen den scherpen kant der stoep terecht kwam, zoodat het bloed hem uit de nieuwe wond vloeide.

„Maak open de deur, schurk, maak open en gauw ook, of we slaan je dood!” bulderde de ruwe aanvoerder.

De fabrikant stak den sleutel in het sleutelgat, maar zijn pijnlijke wonden, de angst en de verbittering over de ondervonden mishandeling maakten zijn hand onvast en het slot wilde maar niet wijken.

„Geef hier den sleutel, dan zal ik eens probeeren, of dat slot open kan,” sprak een smid en hij rukte den fabrikant het begeerde voorwerp uit de hand. Een seconde later was de deur al open en de menigte drong naar binnen.

„O, mijnheer, kom mee, kom gauw mee!” sprak daar een nauw hoorbare stem. De fabrikant zag om en ontdekte David, die, natuurlijk met gevaar voor zijn eigen leven, tusschen de menigte gedrongen was en nu de kans voor zijn heer gunstig oordeelde, om te ontkomen. Dit was ook werkelijk het geval; want het gepeupel vulde de woning van den fabrikant, waarin het schatten dacht te zullen vinden, en lette niet meer op het slachtoffer van zijn wraakzucht.

Zoo haastig beiden konden, spoedden zij zich voort. „Ik breng u bij dokter Rakwitz, die woont hier dicht bij,” sprak David. „Hij zal niet alleen uw wonden genezen, maar u stellig ook beschermen, dat weet ik zeker,” ging Efronski voort.

Zoo was het inderdaad. Dokter Rakwitz was een zeer bevaam arts en tevens een uitmuntend man. Ofschoon een Pool, was hij bij de Russische bevolking zeer gezien. Geen wonder; wat al Russen hadden geen verplichting aan den geneeskundige!

„U blijft in mijn woning, tot u weer hersteld zijt en

het gemeen het niet meer op uw leven of uw bezittingen zal voorzien hebben, mijnheer!" sprak dokter Rakwitz vriendelijk, maar beslist. De fabrikant begreep ook, dat hij dit edelmoedige aanbod niet kon afslaan: op straat en in zijn eigen huis was hij stellig niet veilig meer.

Ondertusschen hadden de woestelingen de woning van den fabrikant doorzocht, doch nergens aanzienlijke geldsommen kunnen ontdekken. Vijftig roebel, dat was alles, wat zij hadden kunnen vinden.

"Sla die kast in, smid!" schreeuwde er een, "er moet veel meer geld in huis zijn," en hij reikte den man, tot wien hij sprak, een ijzeren stang toe, dien hij van een der ramen had losgerukt. De smid deed, wat hem bevolen was; maar ook deze bergplaats bevatte geen voorwerpen van bijzonder groote waarde, noch geld.

"Dan heeft de woekeraar het in de fabriek verborgen; komt, mannen, naar de fabriek!" riep de aanvoerder.

"Ja, vooruit, naar de fabriek!" klonk het van verschillende zijden en binnen enkele minuten had het gemeen de woning ontruimd en snelde het naar de werkplaats. De deur der fabriek was spoedig met een zwaren smidshamer ingeslagen en nu ging men aan 't zoeken.

"Op zijn kantoor staat een lessenaar, dat weet ik zeker," sprak een jongen, die vroeger op de fabriek gewerkt had; „daar zal wel geld in zijn."

"Als daar alles in is, wat hij jou en ons te weinig betaald heeft, die gemeene jood, dan zullen we heel wat kunnen deelen," riep een arbeider.

"Nou, vooruit dan, wijs jij ons dan den weg naar dat kantoor," viel de aanvoerder driftig in.

In een wip was de eerste spreker aan het eind van de gang en begon hij tegen de deur van het kantoor te schoppen, toen het hem bleek, dat zij gesloten was.

Al spoedig was men binnen en weldra was ook de

lessenaar . opengebrosken. Men vond er ehter slehts een paar roebels aan kleingeld.

De woede van het volk, door deze teleurstelling gewekt, was onbeshtrijfelijk.

„Den brand er in!” schreeuwde er een en onmiddellijk hoorde men van alle kanten: „steek den boel in brand! wie heeft er lucifers?”

„Daar heb je een heele doos van mij,” klonk het; „steek dien hoop afval maar aan; wagt, ik zal er nog wat bij gaan halen.”

Geen tien minuten duurde het, of de zijdefabriek stond in volle vlam.

Niemand stak een hand uit, om te blusschen. Alleen toen, wegens het keeren van den wind, de huizen aan de overzijde der straat min of meer gevaar liepen, door het vuur aangetast te worden, werden de spuiten in werking gesteld. Gelukkig bleef de ramp tot het fabrieksgebouw beperkt.

Het duurde eenige dagen, voor de wonden van den fabrikant weer geheel hersteld waren. Toen dit het geval was, deelde hij den goeden dokter zijn plan mede, om zoo spoedig mogelijk *Brest* te verlaten en zich naar de *Nieuwe Wereld* te begeven. Hij wilde ehter zoo gaarne zijn trouwen David medenemen; vooreerst, om dezen voor zijn hulp te beloonen, en ten tweede, om den man tot reisgezel te hebben, aan wien hij als aan een broeder gehecht was.

Toen het dus bijna nacht was geworden en haast geen mensch meer op straat te zien was, sloop de fabrikant naar de woning van David. Hij vond ze, zooals men denken kan, gesloten. Op zijn geklop klonk de stem van David:

„Wie is daar zoo laat nog? Ik lig al lang te bed.”

„Doe maar eens open, David: ik ben het, de fabrikant. Ik wil je van avond nog spreken. Doe gerust open: ik ben geheel alleen.”

Nu kleepte David zich haastig aan, ontstak de lamp aan den zolder en schoof den grendel van de deur. Nadat de fabrikant op den hem aangeboden stoel had plaats genomen, begon hij :

„David, ik kan het hier onmogelijk langer uithouden, dat begrijp je wel. Ik ben van plan, binnen een paar dagen naar *Amerika* te vertrekken. Ik weet, dat ik bijna al mijn bezittingen hier moet achterlaten, zoodat ik over slechts weinig geld te beschikken heb, om de reis te doen en in Amerika weer een zaak te beginnen. Maar liever arm en vrij, dan een slachtoffer van den Russischen haat.”

„U hebt gelijk, mijnheer! Was ik in uw plaats, ik handelde evenzoo. Daar u ongetrouwd zijt, is de reis naar Amerika voor u niet zulk een moeilijke zaak; bovendien zal u toch nog wel genoeg overgebleven zijn, om in het land der vrijheid op nieuw zaken te beginnen. Kon ik maar met u meegaan!”

„David, hoe gaarne zou ik je helpen; maar ik kan de reis voor vier personen niet bekostigen. Wat ik missen kan, kun je echter krijgen. Over hoeveel kun je zelf beschikken, als ik vragen mag?”

„Och, mijnheer, kon ik mijn huisje, waarin ik mijn spaarpenningen gestoken heb, maar te gelde maken, dan had ik misschien meer dan de helft van de som, die voor de reis noodig is. Maar niemand wil er geld voor bieden. Gisteren is de groote winkel van Levi Gonotsk voor 50 roebel verkocht; *vijftig* roebel voor een gebouw, dat er zeker 2000 waard is. Maar Levi zei: „„liever 50 roebel, dan niets; want ik ga toch het land uit.””

Heb je hoegenaamd geen contanten meer, David?”

„Ik heb nog 35 roebel, mijnheer!”

„Was je alleen, zoo zou ik je kunnen helpen en dit ook gaarne doen. Maar je brave vrouw en Jozef moeten

ook 'gered worden. Was Hans Rülow nog maar hier, hij zou misschien ook wat willen doen."

„Willen wel, mijnheer; want Hans heeft een edel hart. Maar u weet toch wel, wat de voornaamste reden van zijn vertrek is geweest?"

„Hij heeft mij gezegd, dat hij weer naar zijn geboorteland wilde vertrekken, omdat hij denklijk in de zaak van zijn verleden jaar overleden broeder zou kunnen komen."

„Dan heeft Hans wel geen onwaarheid gesproken, maar toch zijn edele zelfopoffering voor u verzwegen. Zijn schoonzuster heeft een groot gezin en haar zaak ging onder de leiding van den meesterknecht sterk achteruit. Toen heeft Hans zijn vooruitzichten in *Rusland* prijs gegeven en is hij zijn schoonzuster te hulp gesnel. Ik heb het zeer goed aan hem bespeurd, dat hij met leedwezen zijn betrekking als machinist opofferde, maar die arme weduwe met haar acht kleine kinderen kon hij toch onmogelijk aan haar lot overlaten. Daarom is Hans de vorige maand naar *Neurenberg* teruggekeerd. En daar ik weet, dat zijn schoonzuster in financiële moeilijkheden verkeerde, kan ik wel begrijpen, dat de spaarduiten van Hans wel reeds zullen verbruikt zijn, zoodat hij ons, al wilde hij ook nog zoo graag, onmogelijk zou kunnen helpen."

„Neen, die bijzonderheden waren mij onbekend. De jonge man was ook altijd zoo bescheiden en nederig: hij liet zich nooit iets op zijn kennis of zijn goede hoedanigheden voorstaan. En hoe verdraagzaam was die Christen! Wat een verschil met deze Russen, die menschen van andere godsdienstige meeningen haten en vervolgen!"

„Ja, mijnheer, dat is een zeer groot verschil. Maar gelukkig zult u spoedig buiten hun bereik zijn. Wanneer denkt u te vertrekken?"

„Dat hangt van jou af, David; want ik zou je gaarne

meenemen. Wij hebben samen geld genoeg, om in *Amerika* te komen. Maar je vrouw en Jozef zou je hier moeten laten, tot we voor hen het reisgeld hebben bespaard. Zouden Sara en Jozef eenigen tijd hier hun kost kunnen verdienen?"

„Sara en Jozef verlaten, mijnheer? Meent u dat?"

„Ik wil je in het minst niet dwingen, David, en ik begrijp, dat het jou en niet minder je vrouw en je zoontje veel kosten zou, om eenige maanden, misschien een jaar of nog langer, van elkander gescheiden te zijn. Maar, wat wil je dan? Kun je hier blijven?"

„Nee, mijnheer, dat kan ook niet; want ik kan nergens werk vinden en mijn handel in oude kleeren staat ook geheel stil."

Het laatste gedeelte van het gesprek was op zeer zachten toon, bijna fluisterend, gevoerd, opdat Sara en Jozef in het aangrenzend slaapvertrek er niets van zouden opvangen. Beiden lagen wakker te bed: het geklop op de deur had hen verschrikt doen ontwaken. Hun nieuwsgierigheid was niet weinig gestegen, nadat een voor hen onhoorbaar gefluister de geheimzinnigheid van het onderhoud niet weinig had verhoogd. Daarom was het maar goed, dat David zijn vrouw kwam verzoeken, om op te staan, ten einde mede te komen beraadslagen. Ook Jozef mocht zich aankleeden en in het woonvertrekje bij vader en moeder plaats nemen, om deelgenoot van het gesprek te worden.

„Luister eens goed, Sara, en jij ook, Jozef, luister goed naar hetgeen mijnheer ons wil voorstellen. Mijnheer meent het zoo goed met ons, maar ik vrees, dat het onmogelijk is," zoo begon David, toen allen gezeten waren.

Toen echter de fabrikant zeer geleidelijk en duidelijk den toestand had geschetst, waarin de *Russische Israëlieten* in het algemeen en het huisgezin van David in het bijzonder verkeerden; toen hij voor David de onmogelijkheid

had aangetoond, om hetzij met fabrieksarbeid, hetzij met zijn handel in oude kleeren, den kost te verdienen; toen hij verder zijn aanbod had herhaald, om aan David vrijen overtocht naar Amerika te verzekeren met de kans om binnen korten tijd voor Sara en Jozef zooveel te besparen, dat ook zij zouden kunnen overkomen; toen barstte Sara in tranen uit en snikkende riep zij: „Hoe edel! Dat moet je doen, David, dat moet je doen!” Ook Jozef kon zich niet weerhouden, zijn vader aan te sporen, het aanbod toch aan te nemen. Hij zou zijn moeder helpen, om bloemen te maken, en hij zou ze weten te verkoopen. Aan de stations was het altijd druk en menschen, die op reis zijn, zijn nog al licht koopgraag. Hij zou de kunstbloemen wel kwijt zien te raken. Hij zou pakjes dragen, boodschappen doen, aan vreemdelingen den weg wijzen, Duitschers tot gids dienen enz, enz.

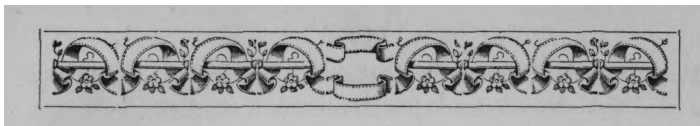
Het was moeilijk voor den armen David, een besluit te nemen. Welk een toestand voor hem, als hij daar in het verre *Amerika* de vrijheid genoot, terwijl zijn vrouw en kind te midden eener vijandige bevolking misschien aan vervolging, denkelijk ook aan nijpend gebrek ten prooi zouden zijn! Want Sara mocht nog zoo handig en vlijtig zijn en Jozef nog zulk een goed vertrouwen op de toekomst hebben, David wist bij ondervinding, hoe licht de vlijtige hand ongeschikt kan worden voor den arbeid, hoe vaak onze gegronde verwachtingen in rook kunnen vervliegen.

Maar de aandrang van den kant zijner vrouw en van dien des fabrikants was te groot, vooral, omdat de laatste overtuigend bewees, dat het eenige redmiddel in de aanneming van zijn voorstel was gelegen; zoodat David eindelijk toegaf en twee dagen later met zijn patroon de reis naar het verre Westen aanvaardde.

Het afscheid was kort, maar aandoenlijk. Sara en Jozef moesten zich losrukken uit de armen van den wanhopigen

vader, die bijna zijn bewustzijn verloren had, toen hij niet dan met moeite door zijn heer en een conducteur in den trein geholpen was. Daar floot de locomotief, voort ging het in de richting naar *Warschau, Berlijn, Rotterdam*, terwijl moeder en zoon sprakeloos en met betraande oogen den weg insloegen naar de vroeger zoo gezellige woning in de Weststraat, die helaas nog van zooveel leed en ellende getuige zou moeten zijn.

III.

De harde strijd om het bestaan.

't Was koud, vinnig koud, op dien dertienden October 1892, toen Jozef Efronski zich met zijn mandje vol kunstbloemen naar het station begaf, ten einde te beproeven, er geld voor te maken. Maar Jozef voelde geen kou. Hij was te zeer vervuld met zijn handel, die het middel moest zijn, om zijn moeder het noodige huishoudgeld te verschaffen. Bij het station gekomen, rangschikte hij zijn bouquetten nog eens, wel zorgende, dat de schoonste het eerst in 't oog vielen, en begon daarop de dames toe te spreken, die te voet of per rijtuig aan het station kwamen. Hoe beleefd Jozef ook was, hoe schoon zijn kunstbloemen er ook uitzagen en hoe laag hij den prijs van elk bouquet ook gesteld had, het wilde met zijn handel maar niet vlotten. De dames hadden allen grooten haast; velen zagen den armen Jozef niet eens of, aan zijn tongval en uiterlijk bespeurende, dat hij een *Israëliet* was, keerden het hoofd naar den anderen kant, daarmede haar minachting voor het jodenkind te kennen willende geven. Dat was grievend en bitter teleurstellend voor den armen Jozef. Maar het ontmoedigde hem niet. „Na regen komt zonneschijn” en „God helpt, die zich zelve helpen,” dacht Jozef. Daarom weer maar met nieuwen moed zich tot de passagiers gewend, welke de pas aangekomen trein had medebracht.

„Koop, koop bouquetten van 5 kopekken (*) maar, 5 ko-

(*) 1 Kopek = 2 cent.

pekken per stuk!" zoo riep Jozef en daarbij stak hij een paar der schoonste den voorbijgangers toe.

Daar kwam een dame met een meisje van ongeveer zes jaar aan. „Kijk eens, moe, wat prachtige bloemruikers en dat voor 5 kopekken!" zei het kind.

„Hebt je er zin in, Vera? Koop er dan maar een," zei de dame, terwijl zij de hand in den zak stak, om haar beurs te krijgen.

Het hart van den armen Jozef klopte van vreugde: hij zou 5 kopekken ontvangen en voor 5 kopekken kan men een broodje koopen, waaraan twee personen genoeg hebben.

Maar, daar zag de dame den schamel gekleeden Jozef in het gelaat en ontdekte nu eerst, dat de knaap een *Israëliet* was.

„Nee, Vera, koop er maar geen, ik ben vies van de joden," klonk het uit den mond der voorname dame en het sneed onzen Jozef door de ziel.

Wie behoefde vies van hem te zijn? Had zijn brave, zindelijke moeder hem niet van jongs af geleerd, water noch zeep te sparen, om lijf en kleeven te reinigen? Was hij ooit op de school beknord of gestraft, omdat hij er niet net genoeg uitzag? 't Is waar, zijn kleeding was oud en bijna versleten, maar toch nog heel en volstrekt niet bevlekt of met bonte lappen versted.

Daar was dan ook deze flauwe hoop vervlogen; in plaats van geld, had hij een beleediging ontvangen.

„Geef mij twee van uw bouquetten, beste jongen, sprak een eenvoudig, doch smaakvol gekleed dametje van 18 of 19 jaar, dat de beleedigende woorden der voorname dame had verstaan, en zij stopte te gelijk den verbaasden Jozef een stuk van 25 kopekken in de hand.

Jozef reikte haar een paar schoone ruikers over en vroeg beschroomd: „Kunt u het niet passen, juffrouw?" want Jozef had geen geld, om terug te geven.

Lith. Emrik & Bisger.

„'t Is gepast,” klonk het antwoord der jonge dame, die vlug in de tram wipte, om zich aan de dankbetuiging van den verrasten jongen te onttrekken. Met tranen in de oogen zag Jozef de tram na, waarin zijn weldoenster had plaats genomen. Ja, ook op aarde zijn nog engelen, die er behagen in scheppen, armen bij te staan, ontmoedigden te troosten, weerloozen te verdedigen, schijnbaar verlorenen te redden!

Jozef verkocht dien dag niets meer, maar een kwart roebel is geen kleinigheid voor een arme, en 't zal ons dan ook niet verwonderen, dat Jozef zijn stap verhaastte, toen hij de ouderlijke woning naderde: hij wilde zijn moeder spoedig deelgenootte maken van zijn geluk.

Zijn vreugde werd niet weinig verhoogd, toen zijn moeder hem mededeelde, dat er een brief gekomen was van zijn vader, die de reis tot *Rotterdam* zonder tegenspoed had afgelegd.

Hoewel de brief kort was, daar David maar weinig tijd meer had gehad, vóór de boot naar *New-York* vertrok, bevatte hij toch kostelijke berichten: de twee reizigers waren gezond en wel te *Rotterdam* aangekomen en bleken vol hoop op de toekomst te zijn. Jozef las den brief wel tienmaal en vergezelde in gedachten het groote stoomschip, dat naar het land der vrijheid koers zette en zijn dierbaren vader overvoerde.

„Mag ik nu aan vader schrijven, moeder?” vroeg Jozef.

„Zeker, kind, dat is immers de afspraak,” antwoordde Sara.

„Hier is het adres, zooa's de fabrikant het heeft opgegeven.”

„O, ik ken het wel uit het hoofd:

United States of America

Mr. David Efronski

pcste restante

Paterson

New-Jersey.” (*)

(*) De eerste regel beteekent: *Vereenigde Staten van Amerika*; de derde regel beduidt dat de brief aan 't postkantoor afgehaald zal worden; *Paterson* is de naam eener stad in den Staat *New-Jersey*.

„Ja, maar schrijf het nauwkeurig na, vergis je niet met die vreemde taal, hoor Jozef, anders komt de brief niet terecht,” waarschuwde Sara, terwijl zij een der postzegels ging halen, die de fabrikant haar voor de frankeering der naar *Amerika* te zenden brieven had ter hand gesteld.

Jozef vergiste zich niet, want het adres werd lettertje voor lettertje door hem nageschreven, zoodat het aan duidelijkheid niets te wenschen overliet. Zijn brief luidde aldus :

Brest-Litovski, 13 October 1892.

Lieve, beste Vader !

Wat ben ik blij, want wij hebben uw brief uit *Rotterdam* vandaag ontvangen. Nu zijt ge al op het groote schip. Waren wij er ook maar op ! Maar ik verdien al goed geld, hoor vader. Ik heb 25 kopekken gekregen voor 2 bouquetten. Die dame, die ze kocht, wou geen geld terug hebben. Morgen ga ik weer naar het station. Als wij voor alle bloemen zooveel geld krijgen, zullen we gauw genoeg hebben, om ook naar *Amerika* te komen. Maar de meeste dames zijn zoo goed niet. Wat een lief gezicht had die dame toch, die mij de 25 kopekken gaf ! Al was het over tien jaar, dan zou ik ze nog wel herkennen, als ik ze zag.

Wij zijn goed gezond en Azor ook. Maar hij zoekt u overal, vader. Als ik zeg : „wat zoekt Azor toch ?” dan begint hij te huilen. Het arme dier is net zoo bedroefd als wij.

Maar wij zijn toch vol goeden moed. Ik zal morgen ook eens wat lucifers zien te slijten aan de heeren, die naar het station gaan of uit den trein komen. Of ik zal probeeren, wat te verdienen, met hun valies te dragen.

Moeder kan misschien bij buurvrouw wat verdienen.

want haar werkster is ziek en nu zal moeder vragen, of zij het werk mag doen, zoolang die werkster nog niet beter is.

Als gij in *Amerika* zijt, moet gij dadelijk schrijven, hoor vader.

En schrijf dan vooral ook, hoe de reis met de stoomboot bevallen is, en of er hooge golven gingen, en of gij ook walvisschen gezien hebt, of haaien, of vliegende vischen. En vergeet niet te schrijven, of gij al werk hebt, en hoeveel het daggeld is, en hoeveel gij er van kunt overleggen.

Nu weet ik niets meer, maar moeder zal er nog wel wat bij schrijven. Dag lieve vader, zeg mijnheer ook goeden dag van mij.

Uw zoon,

Jozef Efronski.

Sara schreef slechts een paar regels in den brief. Het schrijven kostte haar nog al moeite. Maar die twee regels zeiden David genoeg. Zij getuigden van innige liefde jegens haar man en haar kind en van onwankelbaar vertrouwen op een hoogere Macht.

't Was den volgenden morgen weer koud, toen Jozef zich naar het station begaf. De heeren en dames waren in mantels en overjassen gedoken en schenen buitengewoon haast te hebben. Alle pogingen van Jozef, om bloemen of doosjes lucifers aan den man te brengen, waren vergeefs. „Maak, dat je weg komt, leelijke jood,” of nog grievender uitdrukkingen moest hij aanhooren van de reizigers, die misschien niet wisten, wat armoede is, en die zich zeker nooit de vraag hadden gesteld, wie meer onze achting verdient, de brave *Israëliet* of de onverdraagzame *Christen*.

Hoeveel martelingen Jozef ook door deze grievende behandelingen moest ondergaan, hij wanhoopde niet. Reeds was het etensuur lang verstreken en nog had hij geen cent

verdiend. Maar straks zou de trein van *Warschau* aankomen en wie weet, of die hem geen geluk brengen zou! En werkelijk, daar kwam een heer op onze kleinen koopman af.

Hij vroeg Jozef in gebroken Russisch, waaronder enkele Duitsche woorden liepen, naar een zekere straat in *Brest*, die Jozef wel kende. Toen deze bespeurde, dat de vreemdeling een Duitscher was, antwoordde Jozef hem beleefd in die taal, den heer aanbiedende, hem naar de bedoelde straat te vergezellen en hem tevens verlof vragende, zijn handvalies te dragen. Zoo iets had de vreemdeling zeker niet in *Brest* verwacht: door een jongen van 11 of 12 jaar in zijn eigen taal te worden aangesproken! De heer vond zooveel behagen in den beleefden knaap, dat hij het aanbod dankbaar aanvaardde. Onderweg vroeg hij Jozef, of deze ook een Duitscher was en toen zijn antwoord natuurlijk ontkenkend luidde, kon de heer zijn verbazing en bewondering van den vluggen jongen, die zoo goed van de lessen van Hans Rülow geprofitteerd had, niet verbergen. Al vragende, kwam de vreemdeling spoedig van Jozefs toestand en van dien zijner ouders op de hoogte, en toen hij het huis gevonden had, dat hij zocht, bedankte hij Jozef hartelijk voor zijn hulp, die hij met een roebel beloonde. De jongen meende, dat de heer zich vergist had, en zeide daarom: „U geeft mij een roebel, mijnheer, weet u dit wel?”

„Zeker weet ik dat, ventje, zeker; is het niet genoeg?” vroeg de reiziger.

„Integendeel, mijnheer, het is zooveel; daarom dacht ik aan een vergissing,” luidde Jozefs antwoord.

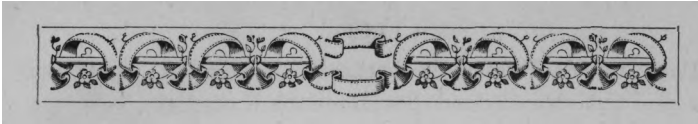
„Neen, neen, beste jongen, ik gun je dien roebel gaarne en als je wilt kun je er morgenochtend weer een verdienen. Kom dan omstreeks 8 uur hier, dan kan je weer mijn valies dragen naar het station, want ik vertrek dan met den trein van half negen,” zei de Duitscher.

Jozef was in de wolken van blijdschap. Een roebel, en morgen weer een roebel! Wat zou moeder daarvan zeggen! O, als zijn vader dat nu toch eens kon weten!

„Ja, 't is waar, dat God hen helpt, die zich zelf helpen,“ dacht Jozef, terwijl hij met haastige schreden de Weststraat opzocht. De honger kwelde hem en toch gevoelde hij alleen vreugde en dankbaarheid in het hart. Wat waren die winkels toch mooi en hoe breed schenen die straten! Alles had zoo'n vreemd, zoo'n bekoorlijk uiterlijk. Het was toch verrukkelijk, zoo geheel alleen voor zich zelf te kunnen zorgen. Wat was hij rijk, de arme Jozef, rijker dan een koning!

Het zal niet noodig zijn, u de vreugde van Sara te schetsen, toen zij het heuglijk nieuws uit den mond van Jozef vernam. Azor moest dien avond weer zijn kunstjes vertoonen en kreeg een beschuit tot belooning. De gelukkige Jozef kon dien avond den slaap maar niet vatten en, toen hij eindelijk ingesluimerd was, droomde hij van gouden roebels; een, twee, drie, vier, een heele rij, misschien wel duizend. Al die roebels gaven elkaar, alsof het menschen waren, de hand. Aan het eene einde van de rij stond de dame, die hem de 25 kopekken voor zijn bloemen gegeven had, aan de andere zijde de Duitscher, wien hij den weg gewezen had. Beiden lachten hem vriendelijk toe. Daar naderde een stoomboot. Zijn vader stond er op en die lachte hem ook al zoo vriendelijk en gelukkig toe. . . . . Wat speet het Jozef, dat hij daar op eens wakker werd en de schoone droom uit was!

IV.

De cholera.

—

De winter was gekomen. Hij had ijs en sneeuw uit het kille Noorden en Oosten medegebracht. In menig gezin werd koude en gebrek geleden, zoodat de publieke weldadigheid hulp moest verleenen. Ook Sara en Jozef leden gebrek, want de behoeften waren grooter, omdat er geld voor vuur en licht moest uitgegeven worden, terwijl de verdiensten afgenomen waren. Aan de stations verdrongen bestellers en kooplui van allerhande slag elkaar, zoodat er voor den geminachten jodenknaap maar zelden iets te verdienen viel. Daarbij kwam, dat de goede Sara in het begin van Januari ziek was geworden, waarschijnlijk een gevolg van kou en ontbering. Welk een toestand voor den armen Jozef! Verplicht, om aan het ziekbed der dierbare moeder te vertoeven en dus onmachtig, om ook slechts het geringste te verdienen, zag Jozef hun laatste kopekken verdwijnen. „O God, geef toch uitredding!” snikte Jozef, toen hij, het hoofd in het kussen verborgen en de verkleumde leden maar onvoldoende gedekt, den slaap niet vatten kon, ondanks de vermoeidheid na een dag van zorg en inspanning. Daar kwam hem iets in de gedachte: hij kon trachten, Azor te verkoopen. 't Zou hard zijn, om van het lieve dier te scheiden, zeker; maar zijn moeder moest gered worden. Den volgenden morgen, toen hij het voorgeschreven drankje bij den apotheker

haalde, sprak hij tot dezen: „Mijnheer, ik heb geen geld meer, om u te betalen; maar ik heb een mooien poedel, die veel kunstjes kan. Wil mijnheer dien soms van mij koopen?”

De ooggen van den armen jongen schoten vol tranen, terwijl hij dit zei. De apotheker bespeurde dit en, ofschoon *Rus* en bijgevolg den *Joden* weinig genegen, voelde hij toch medelijden met den knaap. „Neen, ventje, houd je hond; ik zal je moeder toch wel van medicijnen voorzien; je betaalt me niet, vóór je het missen kan,” sprak de apotheker vriendelijk.

Met een dankbaar hart spoedde Jozef zich huiswaarts. Wat een geluk, dat het zijn moeder niet aan geneesmiddelen ontbreken zou. Die medicijnen werkten uitstekend, want in de laatste drie dagen had zijn moeder geen koorts meer gehad en zelfs had zij gisteren een paar uur opgezeten. Maar er moest meer zijn dan medicijnen. Moeder zou vooral behoefte krijgen aan versterkende middelen. Bovendien moest er voor brandstof gezorgd worden. En weer zag de knaap geen ander redmiddel, dan *Azor* te verkoopen. Een liefhebber zou er toch licht een paar roebel voor geven. Maar waar zulk een liefhebber te vinden?

„Jozef,” zei zijn moeder, toen hij met het drankje naar haar bed stapte, „Jozef, de post is geweest en de besteller zei, dat er een brief van vader op het postkantoor ligt en dat die gehaald moet worden. Ik moest mijn naam maar zetten op dit papiertje, dan kon ik den brief krijgen, of, als ik er een ander om wilde zenden, dan moest ik diens naam er op zetten. Wijs mij nu eens gauw, waar ik je naam schrijven moet en dan in een wip om den brief, hoor jongen. Maar, waarom zou de besteller dien brief toch niet meegebracht hebben; hij moest het papier toch hier brengen. Als het maar goed is met vader.”

„Wel, moeder, 't is een brief met geld; want vader

heeft hem laten aantekenen en zulke brieven moeten altijd afgehaald worden. Vader wist zeker, dat ons geld op was en daarom zendt vader ons wat. Nu zal moedertje wel gauw beter zijn, he?" vroeg Jozef met een hoopvollen en liefhebbenden blik op de zieke vrouw gericht.

„Goddank, ja, mijn jongen," antwoordde Sara. „Maar ga nu gauw naar de post en haal den brief."

Dat deed Jozef en, toen hij den brief in tegenwoordigheid zijner moeder opende, kwam er aan bankpapier voor een waarde van 30 roebels uit te voorschijn. Dat papier kon bij een kassier gewisseld worden, Het was, volgens het schrijven van David, bestemd om er van te leven, zoo de inkomsten ontoereikend waren. Wat men niet noodig had, konden moeder en zoon bewaren, om langzamerhand de som bijeen te vergaderen, die voor de reis noodig zou zijn. In *Amerika* ging alles naar wensch.

Van de ziekte zijner vrouw wist David nog niets, daar Sara Jozef verzocht had, hiervan in zijn schrijven aan David geen gewag te maken, ten einde den vader niet noodeloos te verontrusten; als Sara weer beter was, kon Jozef over de ongesteldheid schrijven.

Wat waren Sara en Jozef nu weer gelukkig! Snel nam de beterschap der goede vrouw toe. Zoo zuinig mogelijk werd er geleefd, ten einde toch zooveel over te houden van de 30 roebels, als eenigszins doenbaar was. Over een paar maanden zou David denkelijk weer wat zenden. „Wie weet," zei Jozef, „of wij den volgenden zomer niet reeds bij vader zijn. Wat zou dat heerlijk wezen!"

Maar er dreigde een nieuw gevaar. De cholera had haar intocht gedaan in *Brest-Litovski*. Deze vreeselijke ziekte, die in de meeste landen van *Zuid-Azië* inheemsch is, en gedurig ook *Rusland* komt teisteren, had in den afgelopen zomer tallooze offers gevraagd in de Russische provinciën aan de *Kaspische* en de *Zwarte Zee*. Ondanks het koelere

jaargetijde was zij langzaam maar zeker voortgeschreden naar het Westen en nu waren reeds een dozijn gevallen, meest alle met doodelijken afloop, te *Brest-Litóvski* voorgekomen, zoodat menigeen de schrik om het hart was geslagen. Eerst vertoonde de ziekte zich slechts in een afgelegen buurt, verwijderd van Sara's woning; maar het duurde niet lang, of alle wijken der stad waren aangetast. Ook de Weststraat bleef niet verschoond. Nadat nu eens hier, dan daar een offer was gevraagd, brak op den 15^{den} Maart de ziekte uit in het huis der buurvrouw, die Sara voor eenige maanden nog een kleinigheid had laten verdienen, toen de werkvrouw wegens ongesteldheid niet komen kon. Die buurvrouw, ofschoon geen Joodsche, had altijd haar goed hart aan het Israëlietisch gezin getoond, zoodat Sara met schrik, doch tevens met innig medelijden, de tijding vernam, dat thans de beurt aan de weduwe naast haar deur gekomen was. Het zou roekeloosheid hebben mogen heeten, indien Sara of Jozef, zij 't ook uit innige belangstelling; naar buurvrouw waren gaan zien; men mag zich niet noodeloos in gevaar stellen. Dat deden zij ook niet, althans den eersten dag niet. Doch zoodra had Sara niet vernomen, dat buurvrouw hulp noodig had en dat niemand haar die durfde verleenen, of zij snelde er heen en bood haar diensten aan. „Wie weet,” zoo dacht zij „of God mijn zwakke poging niet zal zegenen en een menschenleven door mijn hulp zal behouden blijven.” Maar die hoop bleek ijdel: buurvrouw werd drie dagen later weggedragen, evenals er reeds zoovelen waren weggedragen. En ook Sara, de goede, zelfopofferende Sara, werd door de vreeselijke ziekte aangetast. Jozef was radeloos, toen hij zijn lieve moeder daar zag liggen met alle kenteekenen der ziekte. „Zou er hoop zijn, dokter, zou ik mijn lieve, beste moeder mogen behouden?” vroeg hij, snikkende van aan-doening en in de vreeselijkste slingering tusschen hoop en

vrees. „Och, red haar toch, goede God, red haar; want ik kan haar niet missen”, bad hij in stilte. Het waren vreeselijke uren, die er nog verliepen, eer de dokter eenige hoop op herstel kon geven. „O, dokter, beste dokter, als dat toch eens mocht zijn, ik zou u mijn levenlang dankbaar wezen,” sprak Jozef, die weer hoop begon te krijgen.

„Ja, beste jongen, ik zal doen, wat ik kan,” sprak de dokter.

Toen de geneeskundige vertrokken was, richtte Sara zich op en sprak tot Jozef: „Lief kind, misschien kom ik het gevaar nog te boven, misschien ook niet. Als ik moet sterven, Jozef, dan zou je toch zeker altijd zoo braaf blijven, als je. . . . .”

De zieke sprak niet meer: haar stem had haar begeven en machteloos was zij op het kussen neergevallen.

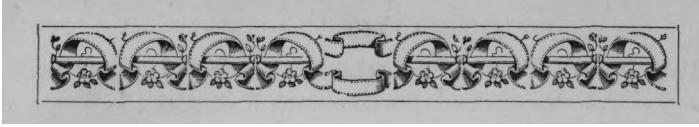
„Wat is er, moeder?” riep Jozef; maar hij kreeg geen antwoord op zijn vraag. Onrustig woelde de zieke heen en weer en Jozef, ten einde raad, snelde de straat op, om te zien, of de dokter soms nog in de buurt was. Na eenige oogenblikken zag hij het rijtuig aankomen. Snel liep hij het te gemoet en vroeg den geneeskundige, om toch even bij zijn moeder te komen zien, omdat zij zoo plotseling haar spraak verloren had.

„Dan vrees ik het ergste,” sprak de dokter, terwijl hij Jozef ernstig en medelijdend aanzag.

Toen beiden bij het bed der zieke teruggekeerd waren, kon de dokter niet anders doen dan den knaap medelijdend aanzien. Zijn moeder was reeds dood.

Daar stond Jozef nu alleen op de wereld!

V.

Op marsch.

Ik zal niet trachten, de wanhoop te beschrijven, waaraan Jozef ten prooi was, toen het lijk zijner dierbare moeder ter aarde besteld werd.

Toen zijn tranen eenigszins gedroogd waren, deed hij zich de vraag: „Wat nu?” Een oud vriend zijns vaders had hem aangeboden, tijdelijk bij hem te komen inwonen; maar die vriend verkeerde zelf in zeer moeilijke omstandigheden, zoodat Jozef vreesde, misbruik te zullen maken van 's mans goedheid, indien hij het aanbod aannam. Gedurende de zeven treurdagen kon hij den goeden man lastig vallen, maar langer niet. Dan, meende Jozef, moest hij voor zich zelf zorgen.

Toen er acht dagen verlopen waren na de begrafenis zijner moeder, ging Jozef naar den dokter en den apotheker en vroeg hun, wat hij voor de verleende geneeskundige hulp en de geleverde medicijnen te betalen had. Geen van beiden verlangde iets, daar zij wel begrepen, dat de overledene zoo goed als niets zou hebben nagelaten, en omdat zij veel medelijden met den armen jongen hadden.

Op den avond van dien achtsten dag keerde Jozef niet terug naar de woning van den hulpvaardigen Israëliet.

Hij droeg echter zorg, dat de goede man niet in onzekerheid bleef verkeerden: in een kort briefje, waarin hij hem hartelijk bedankte voor zijn liefderijke hulp, deelde

hij hem mede, dat hij vooreerst niet zou terugkeeren, omdat hij trachten wilde, een plan ten uitvoer te brengen, dat een einde zou maken aan zijn ongelukkigen toestand. Dat plan kon hij zijn beschermer echter nog niet mededeelen. Spoedig evenwel zou deze van hem hooren.

Omstreeks elf uur in den nacht sloop Jozef naar de onderlijke woning in de Weststraat. Azor vergezelde hem. Voorzichtig opende hij de deur, sloot ze weder even behoedzaam en begaf zich naar het woonvertrekje, de slaapkamer en de keuken, waar hij eenige dingen bijeenzocht, op welker bezit hij prijs stelde. Na deze in een grooten doek bijeen gepakt te hebben, verliet hij weder nauw hoorbaar de woning, de oogen vol tranen en het hart vol weemoed. Door de donkere straten en stegen schreed hij haastig voort, om spoedig den weg in te slaan, die naar de begraafplaats leidde. Weldra had hij de plek bereikt, waar men het stoffelijk overschot zijner dierbare moeder aan den schoot der aarde had toevertrouwd. „Dag moeder, dag beste, lieve moeder, ik zal u nooit vergeten,” snikte Jozef, terwijl hem de tranen over de wangen biggelden. Daarop keerde hij zich snel om, wischte zich de tranen van het gelaat en sloeg vastberaden den weg in, die naar het Westen leidt.

Azor begreep zeker niets van het plan zijns meesters; want telkens lichtte hij den verstandigen kop op en zag Jozef vragend aan. „Wij gaan naar vader, Azor, ver weg, naar *Amerika*, sprak Jozef tot zijn reisgezel. Azor scheen die woorden dadelijk te verstaan, want hij kwispelde met den staart, liep snel vooruit en daarna weer even vlug naar zijn jongen meester, als wilde hij hem tot meerderen spoed aanzetten. Jozef echter verhaastte zijn stap niet, wel wetende, dat men het minst vermoeid wordt, als men geregeld voortgaat, en dat men het dan ook het langst volhoudt.

„Als 't maar eenigszins kan, wil ik mijn taak zonder hulp van anderen volbrengen,” sprak Jozef in zichzelf; „ik zal althans niet om hulp bedelen.”

Men ziet, dat Jozefs fierheid nog niets geleden had door de harde beproevingen van 't lot. Hij wist wel, dat in de meeste landen van *Europa* comités bestaan, die aan hulpbehoevende *Israëlieten*, slachtoffers der vervolging, hulp verleen. Maar Jozef had een afkeer van hulp, waar men zich zelf kan helpen.

Het stadje *Lukow* ligt ongeveer 15 uur van *Brest* verwijderd. Dit wilde Jozef trachten te bereiken, voor het weer nacht zou zijn geworden. „'t Is nu 27 Maart; over 2 maanden kan ik wel in *Rotterdam* zijn en dus in het begin van Juni bij mijn vader,” dacht Jozef. Maar dan zou hij onderweg geld moeten verdienen en wel meer dan hij voor vertering noodig had; want de 20 roebel, die hem nog van zijn moeder waren overgebleven, zouden ontoereikend zijn, om een plaats op de stoomboot te koopen.

Nadat Jozef ongeveer een uur of vijf geloopt had, vertoonde zich in het oosten het roode schijnsel der opkomende zon. In de verte ontdekte hij de torenspits van een dorpje, nog grootendeels verborgen achter het omringend geboomte.

„Daar gaan we heen, Azor, daar heen,” sprak Jozef opgeruimd; „daar koopen we brood, lekker brood!”

Azor blafte vroolijk en begon op de achterste pooten te dansen.

„Ja, straks moet je je kunstjes vertoonen voor de menschen, hoor Azor,” sprak Jozef; „want je moet ook mee helpen verdienen.”

Omstreeks acht uur hadden de reizigers het dorpje bereikt.

't Was maar goed, dat de weg nog niet langer was, want Jozef had grooten honger. In den eersten den besten bakkerswinkel voorzag hij zich dus van brood.

Toen beiden verzadigd waren, begaf Jozef zich naar het dorpsplein, waar de schooljeugd verzameld was.

„Kom, Azor,” sprak Jozef, „laat eens aan de kinderen zien, wat je zoo al geleerd hebt! Hoeveel is tweemaal twee?”

En de hond blafte viermaal.

Een goedkeurend gelach steeg uit den vroolijken kindertroep op.

„Ja, dat is gemakkelijk,” sprak Jozef; „maar je weet toch niet, hoeveel vingers ik aan mijn beide handen heb?”

Daar blafte de hond tienmaal.

„Kom, dat is goed,” zei zijn meester; „laat nu eens zien, hoe mooi je wandelen kunt, net als de menschen, hoor!”

En daar begon Azor op zijn achterste pootjes over het plein te wandelen.

Wat lachten de kinderen! Maar hun verbazing steeg ten top, toen Jozef den hond verzocht had, den knapsten jongen eens de hand te gaan geven, en Azor, na even een onderzoekenden blik op het troepje gericht te hebben, deftig naar een der knapen wandelde en hem den rechtervoerpoot toestak.

„En nu het zoetste meisje, Azor; geef haar ook eens beleefd de hand,” sprak Jozef.

Azor keek weer rond en zocht een aardig klein krullobbetje uit, dat echter den moed niet had, den toegeestoken poot aan te vatten.

„En zeg nu eens, Azor, met hoeveel kopekken gij tevreden zijt voor al uw kunstjes?” vroeg zijn meester.

Azor blafte tienmaal.

Nu, Jozef ontving meer dan tien kopekken van al de kinderen en daarom sprak hij tot den hond: „Je mag wel dansen van blijdschap, want kijk eens, wat een geld!”

Daarop begon Azor te dansen, zoo mooi en zoo lang, dat de kinderen het uitgierden van pret.

Daar sloeg de klok en de kinderen moesten naar school. Nu telde Jozef zijn ontvangen kopekken eens na; er waren er drie en twintig.

„Kom, Azor,” zei hij, „we halen nog wat brood, dan kunnen wij er tegen.”

Zoo deed Jozef ook en een half uur later lag het dorpje, dat hem zoo vriendelijk ontvangen had, reeds een heel eind achter hem.

Hoe voldaan Jozef ook was over het zoo voorspoedig begin en hoezeer zijn hoop hierdoor verlevendigd werd, toch gevoelde hij een zekere gedruktheid en groote loomheid, vooral in de beenen. Geen wonder: hij had dien nacht niets geslapen, terwijl hij een weg van ruim 7 uur gaans had afgelegd! En Jozef was nog maar 12 jaar!

Daar zag hij in de verte een heuvel, beneden begroeid met struikgewas, van boven met hooger geboomte. „Mischien,” dacht hij, „vind ik daar wel een geschikt plaatsje, om een half uurtje uit te rusten.”

Met moeite sleepte hij zich naar den heuvel voort. Eindelijk had hij hem bereikt. Aan de zuidelijke helling, waar de lentezon het struikgewas reeds met het eerste voorjaarsgroen had getooid, en het gras hier en daar al lang genoeg was, om er een zachte rustplaats op te vinden, vlijde Jozef zich neer, voor het oog van mogelijke voorbijgangers geheel verborgen achter het nog lager gelegen kreupelhout. Het duurde niet lang, of hij lag in een diepen slaap. Ook Azor sliep aan zijn zijde.

Het was een verrukkelijk schoone dag: de zon stond in alle helderheid aan den wolkeloozen hemel en een zacht zuidenwindje blies zijn zoelen adem over bosch en veld.

Er kwam langzamerhand meer levendigheid op den grooten weg, die niet ver van den heuvel lag, waar de twee vermoeide reizigers van een verkwikkenden slaap genoten. Maar noch het geratel en gekraak der voertuigen, noch

het geklap der lange zweep, waarmede nu en dan een voerman zijn paard tot meerderen spoed zocht aan te zetten, wekten Jozef uit zijn vasten slaap.

Reeds had de zon haar hoogste punt aan den hemel bereikt, toen Jozef nog altijd sliep. Azor echter was ontwaakt. Het diertje rekte zich eens uit, geeuwde en stond toen op. Het onderzocht den omtrek, zonder zich echter ver van zijn meester te verwijderen. Daar opeens bleef Azor stilstaan, hij snuffelde langs den grond, liep een eindje vooruit, toen zijwaarts en eindelijk stond hij weer pal stil, de haren overeind en rillende van angst. Snel liep de hond terug naar de plek, waar Jozef nog maar altijd door lag te slapen. Het slimme dier krabde zijn meester zacht over de hand, zoodat deze ontwaakte.

„Wat is er, Azor, wat is er, lief dier?“ vroeg Jozef, met beide handen zijn nog slaperige oogen uitwrijvende. Azor beefde nog altijd en gaf zijn onrust te kennen, door heen en weer te loopen, als wilde hij Jozef noodzaken, op te staan en hem te volgen. Jozef deed ook zoo; maar de hond leidde hem niet den heuvel af, doch verder op en toen zijwaarts naar de plek, waar hij zoo even zich beangst had gemaakt. En wat zag Jozef? Een nest met drie jonge wolven! Zij waren nog zeer klein, maar toch niet meer blind. Wat er mee te doen?

Jozef besloot ze vlug in zijn grooten doek te wikkelen en dan zoo spoedig mogelijk den grooten weg weer op te zoeken; want dat het hier niet veilig was, begreep hij zeer goed. Zoo hard hij kon, liep hij dus den heuvel af en was na eenige minuten op den grooten weg, waar hem weldra een voerman inhaalde.

„Waar moet je heen, ventje?“ vroeg de voerman vriendelijk.

„Ik moet naar *Lukow*, ik zou er gaarne nog voor het aanbreken van den dag zijn,“ antwoordde Jozef.

„Dat zal niet gaan,” sprak de voerman, „want het is nu al bijna twee uur en *Lukow* is een verbazend eind van hier. Maar wil je met mij mederijden? Ik moet ruim een uur denzelfden kant uit.”

Jozef liet zich geen tweemaal noodigen, maar klom vlug in den wagen, gevolgd door Azor.

„Heb ik je niet uit dat boschje zien komen?” vroeg de voerman.

„Ja, daar heb ik een geruimen tijd geslapen, want ik was zoo vermoeid van den langen loop,” sprak Jozef.

„Doe dat maar nooit meer, ventje,” zei de voerman; „want de bosschen hier zijn niet veilig: er zijn veel wolven in deze streek.”

„Dat geloof ik ook,” zei Jozef; „want ik heb een nest met drie jongen gevonden, ik heb ze hier in mijn doek.”

„Wat?” riep de voerman verbaasd uit, „durft jij een wolvenest uithalen? Je mag van geluk spreken, dat de moeder je niet reeds verscheurd heeft. En wat denk je nu met de jonge wolven te doen?”

„Ik weet niet,” zei Jozef; „maar ik dacht, ik zal ze maar meenemen, dan zullen ze den omtrek niet onveilig maken. Ik had echter geen tijd, om ze dood te maken. Dat kan ik altijd nog doen.”

„Weet je wat,” zei de voerman, „verkoop ze in *Lukow* aan Lanatski, dat is een soort van beestentemmer. Hij reist met gedresseerde beren en honden rond en zal zeker ook wel wolven willen hebben.”

„Zou die Lanatski mij er veel geld voor willen geven?” vroeg Jozef aan den voerman.

„Toch licht een paar roebel per stuk, denk ik,” antwoordde deze.

„Zes roebel,” dacht Jozef, „o, dan geef ik ze hem graag.”

„Moet je nog verder dan *Lukow*?” vroeg de voerman.

„O ja, veel, veel verder; ik moet naar *Amerika*,” gaf Jozef ten antwoord.

„Naar *Amerika*? Jij naar *Amerika*?” vroeg de voerman ten hoogste verbaasd.

„Ja,” zei Jozef, „ik ga naar mijn vader,” en nu vertelde de jongen den voerman beknopt maar duidelijk, wat er in den laatsten tijd in het huis van David was voorgevallen en wat onzen lezers natuurlijk bekend is.

„Dat is ferm, jongen, dat is ferm!” riep de voerman uit. „Je bent een held. Weet je wat, je rijdt met mij mee naar mijn huis en je blijft bij me tot morgen-ochtend, dan kan je uitgerust zijn. Je bent wel een *Jood* en ik ben *Roomsch*, maar wat zou dat? We zijn toch allebei menschen.”

Jozef nam het aanbod van den vriendelijken voerman niet onmiddellijk aan. Hij had zich voorgenomen, zooveel mogelijk zich zelf te helpen. En nu bij dien vreemdeling zoo maar zijn intrek te nemen, al was het ook maar voor één nacht, dat mocht de jongen niet doen, meende hij. Maar de voerman drong zoo sterk er op aan en Jozef gevoelde zich zoo afgemat, dat hij zich ten slotte toch liet overhalen.

Wel keek de vrouw des voermans vreemd op, toen haar man met den jodenknaap aankwam en toen zij uit zijn mond vernam, dat deze den nacht in haar huis zou doorbrengen; maar haar echtgenoot deelde haar in korte woorden mede, dat die jongen diep ongelukkig was vooral door den dood zijner moeder, pas voor enkele dagen aan de cholera bezweken. Bij dit verhaal kreeg de toch ook niet ongevoelige vrouw de tranen in de oogen. Ze dacht aan de mogelijkheid dat een harer kinderen ook zoo op de wereld moest rondzwerven, en daarom sprak ze vriendelijk:

„Het jongetje kan in de keukenbedstee slapen; ik zal ze straks eens gauw in orde gaan brengen. Maar hij moet eerst wat eten: het arme kind zal wel honger hebben.”

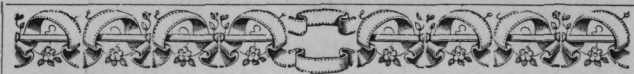
Als men Jozef vroeger gevraagd had, of hij ooit bij een Christen aan tafel zou kunnen schuiven, zoo zou hij stellig geantwoord hebben: „Nee, nooit zou ik zoo iets doen.” Maar nu hij door honger gekweld werd en het eten hem met zooveel hartelijkheid en vriendelijken aandrang werd aangeboden, nu miste hij de kracht, om hieraan weerstand te bieden.

Nadat hij zich aan het eenvoudige, doch smakelijk bereide maal te goed had gedaan, terwijl ook Azor niet vergeten was, vroeg hij den voerman, wat hij den jongen wolven zou geven.

„O, laat mij daar maar eens voor zorgen,” sprak de voerman. „Je moet nu maar spoedig gaan slapen, dan kun je morgen bij tijds weer opstaan. Ik ben om vijf uur al op, wil ik je dan roepen?”

Dat vond Jozef uitstekend. Vlug begaf hij zich naar het keukenkamertje, en weldra lag hij in een diepen slaap.

VI.

Naar Lanatski.

Den volgenden morgen om zes uur stond Jozef alweer gereed, om zijn reis te vervolgen. Heerlijk uitgerust en goed gevoed toog hij op weg. Hij was vol goeden moed en geen wonder: het liep hem tot nog toe bijzonder mee.

„Leg het maar zachtjes aan,” had de voerman gezegd, „want je kunt op je gemak tegen een uur of drie te *Lukow* zijn.” Dien raad volgde Jozef op.

Wederom was het een heerlijke lentemorgen, zoodat onze reiziger, ondanks de wederwaardigheden der laatste dagen en de zekerheid van nog te wachten beproevingen op den langen tocht, een liedje begon aan te heffen. Ook Azor was opgetogen en uitgelaten van blijdschap: hij sprong, danste en draafde zoo heen en weer, dat Jozef niet kon nalaten, het diertje tot meer bedaardheid aan te manen. „Hier, Azor, hier, naast den baas, anders wordt je te moe, en je zou het misschien niet volhouden tot *Lukow*,” sprak Jozef tot zijn hond. Maar Azor kon maar moeilijk gehoorzamen. Hij sprong tegen zijn meester op en bromde van plezier en genot.

„Wat een schoone streek,” sprak Jozef in zich zelf, toen hij zijn oog liet weiden over het landschap. Die heuvels met hun opgaand geboomte, prijkende met pas ontloken groen; die boerderijen ter zijde van den weg, door

breede lanen met dezen verbonden; die pas bezaaide akkers, zoo keurig bewerkt, en de met duizenden madeliefjes getooide weidevelden, zij alle gaven aan de streek een groote bekoorlijkheid, die nog verhoogd werd door de kalme bedrijvigheid der boerenbevolking, hier bezig met een akker te bezaaien, ginds met het snoeien der boomen, elders met het drijven van een kudde vee. Jozef had nooit veel van het buitenleven kunnen genieten. Op feestdagen was hij wel eens met zijn ouders tot zelfs een uur buiten *Brest* geweest, maar de omstreken dezer stad bieden weinig schoons aan. Het zal ons daarom niet verwonderen, dat onze reiziger nu en dan behoefte had, om even stil te staan en op zijn gemak te genieten van de bekoorlijkheid der streek. De zon overgoot alles met zulk een schitterend licht, het zuidenwindje voerde zulke heerlijke geuren aan uit bosch en veld, de leeuwerik zong zoo prachtig en zoo luid daar boven in de lucht, dat Jozef onwillekeurig de handen vouwde. Dat arme weesje, die jeugdige zwerfeling, door vele honderden uren afstands van zijn vader gescheiden, gevoelde zich gelukkig en dankte God voor diens rijken zegen!

In het eerste het beste dorp rustte Jozef wat uit in een herberg, waar hij een glas melk dronk. Ook vroeg hij den kastelein om papier, pen en inkt, ten einde een brief te schrijven.

Vóór Jozef *Brest* verliet, had hij in een kort schrijven zijn vader voorbereid op de noodlottige tijding, die hem den dood zijner brave Sara melden zou. Hij had gewag gemaakt van de cholera, die zulke verwoestingen aanrichtte in de landen aan de *Zwarte Zee* en ook reeds te *Brest* eenige offers had gevraagd. Zelfs was hij zoo ver gegaan, met aan zijn vader te berichten, dat ook hun buurvrouw als offer der wreede ziekte was gevallen. Op het allerlaatst had hij nog een enkel woordje over zijn moeder geschreven,

n. l. dat zij ook al sedert eenige dagen niet was, zooals het behoorde. Met de belofte, spoedig weer te zullen schrijven, had Jozef den brief geëindigd.

Nu was het tijd, vader in kenniste stellen met datgene, wat hij toch weten moest. Het was een zwaar werk voor den armen Jozef, maar het mocht niet langer uitgesteld worden. Gelukkig, dat hij zijn vader toch ook iets kon mededeelen, dat dezen eenigszins tot troost zou zijn, n. l. dat hij, Jozef, al op weg was, om zoo spoedig mogelijk zijn vader te bereiken, en dat het hem op dien tocht tot nog toe zoo bijzonder meeliep. Jozef schreef aldus:

Lieve Vader!

Wat zijt gij wel verlangend naar tijding van ons. Voor enkele dagen heb ik u geschreven, dat ook moeder niet wel was. O, die vreeselijke ziekte! Zij ontziet rijk noch arm. Gebed noch tranen schijnen invloed op haar te hebben. Zij komt en maait links en rechts. En bijna altijd is haar slag doodelijk. O, lieve vader, geloof mij, dat wij gedaan hebben, wat wij konden, de dokter, de apotheker, en ik ook. Maar God heeft.....

Behoef ik het nog wel te schrijven, vader? Neen, niet waar, want gij begrijpt immers alles?

Ik heb zooveel geschreid, lieve vader! Maar schreien alleen is niet genoeg. Daarom ben ik maar gauw op reis gegaan, om bij u te komen. Ik zal den weg naar Rotterdam wel vinden. Ik ga altijd maar den kant uit, waar de zon ondergaat. Ik heb ruim 20 roebel bij mij. Onderweg zal ik er zooveel mogelijk bij zien te verdienen. Ik heb al wat verdiend: Azor heeft voor de kinderen op een dorp, daar ik langs gekomen ben, kunstjes gemaakt en toen heb ik 23 kopekken opgehaald. Ik heb ook een nest met jonge wolven gevonden. Er waren er 3 in. Ik zal ze aan een beestentemmer in *Lukow* zien te verkoopen. Die man heet Lanatski. Dat zei me een voerman, die mij gisteren een

heel eind in zijn wagen meegenomen heeft en die mij zooveel heeft laten eten, als ik maar lustte. Die voerman was toch zoo vriendelijk voor mij. Hij had zoo'n medelijden met mij, omdat ik geen moeder meer heb en zoo ver van vader ben. Maar ik zal over twee of drie maanden wel bij u zijn, vader, want ik vorder goed. Om drie uur kan ik al in *Lukow* zijn en dan krijg ik misschien wel 6 roebel voor mijn jonge wolfjes. Dan heb ik er al 26. Als ik met 40 roebel in *Rotterdam* kan komen, dan heb ik misschien wel genoeg voor de boot. Ik ga nu maar gauw weer op reis. Azor is zoo blij, dat hij mee mag naar *Amerika*. Ik heb hem gezegd: „Wij gaan naar vader,” en ik geloof zeker, dat hij het begrepen heeft.

Dag, lieve vader; wees maar niet al te bedroefd. Moeder is nu uit alle smart en ellende.

Zeg mijnheer ook goeden dag van mij. Over een week zal ik weer schrijven. Dan ben ik wel al een heel eind in *Duitschland*. Hoe goed, dat Hans Rülow mij Duitsch heeft geleerd! Ik wou, dat ik hem eens in *Duitschland* ontmoette, dien goeden Hans! Doch *Neurenberg* is heel ver uit den koers, geloof ik. Daar zal dus niet veel kans op zijn, vrees ik.

Wees niet ongerust over mij, hoor vader. Ik zal wel altijd voorzichtig zijn en goed op mijn geld passen.

Dag, lieve, beste vader.

Uw zoon
JOZEF.

Toen Jozef den brief van het bekende adres voorzien had en er een postzegeltje op had geplakt, stak hij hem in den zak, zonder hem evenwel te sluiten. „Ik doe hem in *Lukow* op de post,” dacht hij; „ik kan vader dan nog melden, hoeveel ik voor de jonge wolven ontvangen heb.”

Nadat Jozef den kastelein betaald had, vroeg hij dezen den weg naar *Lukow*.

„Moet jij naar *Lukow*?” vroeg een opgeschoten jongen van 17 of 18 jaar, die een glas bier zat te drinken; „dat treft goed, want ik ga er ook heen; we hebben dus gezelschap aan elkander.”

Het voorkomen van den jongen, die aldus sprak, was niet gunstig te noemen. Zijn slordige kleeding, zijn sluwe oogen en de zware knuppel, dien hij in de hand had, boezemden Jozef weinig vertrouwen in. Daarom antwoordde hij niet onmiddellijk.

„Willen we dan maar?” zei de jongen en hij stond op, betaalde zijn gelag en ging Jozef alvast voor, die niet zonder tegenzin volgde. Hij zou wel zoo graag alleen naar *Lukow* gegaan zijn, maar hij wist geen reden voor een weigering te vinden of een voorwendsel, om zich van dien reisgezel te ontslaan. Ook dacht Jozef: „Schijn bedriegt menigmaal; de arme jongen is misschien buiten zijn schuld zoo ongelukkig, evenals ik.”

Op den weg naar *Lukow* kwam Jozef hoe langer hoe meer tot deze meening, want de jongen zei hem, dat hij geen vader of moeder meer had, dat hij dus met een kleinen handel in postpapier, pennen en potlooden zijn kost zocht te verdienen. En toen Jozef van zijn kant aan het vertellen was geraakt van zijn bittere ervaringen en zijn plan, om zijn vader op te zoeken, veinsde de knaap een zoo hartelijke deelneming en toonde hij zich zoo vriendelijk en minzaam jegens zijn reisgenoot, dat Jozef alle wantrouwen liet varen. Al heel spoedig wist de landlooper — want beter naam verdiende hij niet —, dat Jozef geld bij zich had en dat hij binnen enkele uren denkelijk nog eenige roebels meer zou bezitten, als Lanatski hem zijn jonge wolfjes zou hebben afgekocht.

„Je kan van avond, vóór het donker is, nog gemakkelijk

te *Siedlce* zijn; want *Siedlce* is maar ruim anderhalf uur van *Lukow*," sprak de vagebond.

„Is dat op den weg naar *Warschau*?" vroeg Jozef.

„Ja, zeker!" zei de jongen.

„Moet jij ook dien kant uit?" vroeg Jozef weer.

„Neen," was 't antwoord; „maar ik zal je wel op den goeden weg brengen. Ik blijf vannacht in *Lukow*."

„Dan zal ik maar doorloopen naar *Siedlce*," sprak Jozef, „ten minste, als ik Lanatski thuis vind en spoedig zaken met hem kan doen."

Het was nog maar eerst twee uur, toen onze reizigers te *Lukow* aankwamen.

„Ik heb honger van den marsch," sprak Jozefs reisgezel.

„Ja, mijn maag begint ook te jeuken," antwoordde Jozef en hij voegde er bij: „Ik haal daar in dien winkel gauw wat brood; wij kunnen best elk een broodje van 5 kopekken aan; ga maar gauw mee."

„Ik betaal voor ons beiden," sprak Jozef en hij lei een roebel op de toonbank, dien hij uit een beursje had gehaald, dat hij op het bloote lijf droeg.

Het was den landlooper niet ontgaan, dat Jozef zijn roebels in dat beursje bewaarde. Zijn gluiperige oogen volgden het beursje met begeerige blikken.

Wat smaakte dat brood! In een ommezien hadden beiden hun maaltijd geëindigd en nu wilde Jozef Lanatski gaan opzoeken.

„Ik geloof, dat hij in de Bierstraat woont," zei de landlooper; „wacht, ik zal het dien man eens vragen."

„Lanatski, de spulleman, moet je dien hebben?" zei de aangesprokene. „O, die woont zeker in den Duivelshoek, daar woont zooveel van dat volk. Als je deze straat uitloopt, dan links tot aan het postkantoor gaat en dan achter het postkantoor om tot aan de Wagenstraat, dan zie je, als je die een honderd passen volgt, aan je rechter-

hand een steeg en als je die maar houdt, kom je van zelf in den Duivelshoek."

De beide reizigers volgden den aangeduiden weg en kwamen werkelijk na een kwartier in den Duivelshoek. Zij vonden ook het huis van Lanatski.

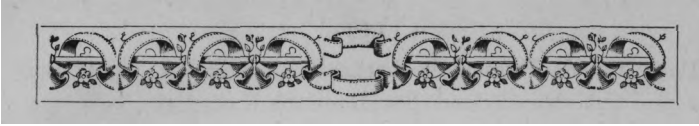
"Wat!" riep deze verbaasd uit, toen Jozef hem gezegd had, dat hij drie jonge wolven te koop had. „wat, heb jij een wolvennest durven uithalen? Dat is brutaal! Maar je hebt het er goed afgebracht, en dan is het nooit te brutaal. En wat vraag je voor die beestjes?"

„Men heeft mij gezegd, dat ze twee roebel per stuk waard zijn," sprak Jozef.

„Ja, dat zouden ze wel waard zijn, als de cholera er niet was," antwoordde de spulleman.

„Dat vat je niet, merk ik," ging de dierentemmer voort, „daarom zal ik het je uitleggen. Door de cholera zijn er tegenwoordig bijna nergens kermissen, of waar ze nog gehouden worden, daar word ik geweerd, alsof ik en mijn beesten de ziekte mee zouden brengen. Zodoende is 't een slechte tijd voor me, ventje, en daarom kan ik je onmogelijk meer dan een roebel per stuk geven. 't Is ook niet zeker, dat ze in 't leven blijven. Gelukkig heeft Diaan jongen, die zal ze denkelijk wel groot brengen. Was dat zoo niet, dan gaf ik er zooveel nog niet voor."

Het viel Jozef wel een beetje tegen, dat hij maar drie roebel in plaats van zes zou ontvangen, maar wat moest hij met de jonge wolven doen? Hij besloot dus, om ze voor dien prijs maar af te staan. Bij het postkantoor gekomen, schreef Jozef met potlood onder aan zijn brief: „Ik heb de jonge wolven voor 3 roebel verkocht, hij wou er niet meer voor geven. Ik ga nu naar *Siedlce* en morgen naar *Warschau*. Dag vader." Jozef sloot daarop de enveloppe en stak den brief in de bus.

VII.

De lange weg.

—

Het was ongeveer vier uur, toen Jozef, vergezeld van den haveloozen knaap, den weg naar *Siedlce* insloeg

„Zou ik er om zes uur kunnen zijn?” vroeg Jozef.

„Met gemak,” antwoordde de jongen; „je gaat dezen weg ten einde, dan kan je links of rechts afslaan; maar links is verder; daarom moet je rechts houden. Als je dan altijd maar op dien weg blijft, zonder op de zijwegen te letten, dan kom je van zelf in ruim anderhalf uur in *Siedlce*. Vraag daar dan maar naar de slaapsteehoudster Manowski; daar kan je voor 10 kopekken slapen.”

„O, dan weet ik het wel,” sprak Jozef; „je hoeft nu niet verder mee te gaan; ik bedank je voor je terechtwijzing.”

„Goede reis dan,” sprak de jongen en hij keerde naar het stadje *Lukow* terug.

Jozef gevoelde zich veel prettiger, nu hij weer met Azor alleen was. Die vagebond was toch geen gewenscht gezelschap, vond Jozef, al kon hij niet ontkennen, dat hij goed door hem terechtgewezen was.

In de nabijheid van het stadje stonden nog al boerenwoningen langs den weg, doch toen Jozef ongeveer een half uur geloopt had, werd de streek zeer eenzaam. Hij ontmoette niemand meer. De akkers hadden plaats gemaakt voor lage weilanden, moerassen en boschjes. Meer naar

links vertoonde zich een heuvelachtige streek, die ook meer bewoond scheen, te oordeelen naar de torenspitsen en de huizen en schuren, die hier en daar tusschen en boven het geboomte uitstaken.

„Ik zie nog niets, dat op een stadje gelijkt,” dacht Jozef, toen hij reeds meer dan een uur zijn weg in de aangegeven richting had vervolgd. Toch ging hij maar al door, maar hij werd er niet vroolijker op. Een onverklaarbare angst deed hem telkens stilstaan. Azor scheen ook al in de gedruktheid zijns meesters te deelen.

Ondertusschen was de zon op het punt, om onder te gaan. De boomen van het bosch, waar de weg heenleidde, wierpen lange schaduwen, die de somberheid van het landschap niet weinig verhoogden. Maar daar sprong uit het schemerdonker van het bosch plotseling iemand op den weg, die Jozef tegemoet ging. Hevig ontsteld, bleef Jozef staan.

„Ha!” zei de vagebond, want hij was het, „heb ik je eindelijk? Geef op je geld, of ik sla je dood!”

Jozef liep zoo hard hij kon terug, gevolgd door Azor.

Maar de ellendeling had hem spoedig ingehaald en wierp den armen knaap op den grond. Azor wilde zijn meester verdedigen en vloog den landlooper naar de keel, maar deze zwaaide zijn dikken knuppel zoo behendig, dat hij het arme dier met één slag dood ter aarde deed storten.

Fluks maakte nu de schurk zich van het beursje meester, dat Jozef aan een touwtje om den hals droeg en zette het daarna op een loopen, het bosch in.

Die arme Jozef! Van zijn geld en zijn trouwen Azor beroofd, met een bloedende wond aan den arm en het achterhoofd, stond hij daar. Zou het wonder geweest zijn, indien de wanhoop zich van hem had meester gemaakt?

„Lief, onschuldig dier! moet ik jou ook nog missen?” sprak Jozef op klagenden toon. Maar Azor antwoordde

niet meer: die ééne slag had hem den schedel verbrijzeld.

Na een oogenblik nadenkens nam Jozef het lijk van Azor op, deed het in een grooten doek en keerde naar *Lukow* terug. „Ik ga naar Lanatski en zeg hem alles,” dacht Jozef.

Het was al acht uur, eer Jozef bij Lanatski terug was. Wat zijn smart eenigszins verminderd had, was de ontdekking, dat hij de 3 roebels van den dierentemmer gelukkig niet in het beursje geborgen had. Hij had dus nog eenig geld.

„Wij gaan naar de politie,” sprak Lanatski, toen Jozef hem alles had medegedeeld. „Die schurk zal wel opgespoord worden. Ik heb hem goed opgenomen. En dan blijf jij van nacht bij mij, als je wilt. 't Is hier wel geen paleis, maar dat verlang je zeker toch ook niet.”

Jozef meende vertrouwen te mogen stellen in den man en daarom nam hij het aanbod dankbaar aan.

Op het politie-bureau begreep men spoedig, van welken landlooper sprake kon zijn. „Die vlegel heeft al een jaar gevangenisstraf achter den rug. Nu zal hij er zoo goed niet afkomen. Morgen zal hij zijn geroofden schat hier wel komen bergen, hij woont met zijn broer, die niet veel beter is, in de Kromme Steeg. Ik zal mijn maatregelen nemen, hoor ventje, en morgen heb je je geld naar alle waarschijnlijkheid al terug,” sprak de commissaris van politie op vriendelijken toon. Jozef kreeg weer hoop, zijn geld nog terug te zullen krijgen; maar Azor, zijn lieve Azor, die was dood! Nooit zou het diertje zijn kunstjes meer vertoonen, nooit zou hij zijn meester meer helpen, om geld te verdienen.

„Mag ik Azor bij u begraven?” vroeg Jozef aan Lanatski, toen zij diens woning waren binnengetreden.

„Waar is je hondje dan?” vroeg de dierentemmer.

„Hier, in mijn doek,” antwoordde Jozef.

„Onnoozel beest,” sprak de man deelnemend; „ja, zeker kan je hem bij mij begraven. Voor drie weken heb ik mijn besten Hector aan dezen kant van den pereboom begraven; nu zullen we je Azor aan den anderen kant leggen. Mijn Hector, o dat ik dien heb moeten verliezen, dat is verschrikkelijk! Dat was een beest, zooals er nog nooit een op de geheele wereld geweest is en zooals er nooit weer een op komen zal. Neen, dat is onmogelijk, dat er ooit weer zoo'n hond zal komen. Die had meer verstand dan alle menschen hier in *Lukow* samen.”

„Is hij van ouderdom gestorven?” vroeg Jozef, om toch ook wat te zeggen en te toonen, dat hij niet ongevoelig was voor de smart, die Lanatski nog altijd ondervond over het verlies van zijn Hector. Maar, zoodra hij deze woorden geuit had, begreep hij, dat hij een domme vraag had gedaan.

Zoo beschouwde Lanatski het ook, want ruw viel hij uit:

„Ben je gek, jongen? Zou ik zitten te lamenteeën, als Hector van ouderdom gestorven was? Moeten wij er allemaal niet eens aan? Maar een hond van zes jaar of een kind van twintig, dat komt zoo al op hetzelfde neer. Ten minste, als het een goed kind is. Ik heb een jongen verloren van een en twintig, een besten jongen, hoor; ik heb er veel van geweten, maar van Hector net zooveel. En ze hebben hem vergiftigd! Ja, vergiftigd! O, als ik eens te weten kon komen, wie dat gedaan heeft!”

„Hebben ze hem vergiftigd?” vroeg Jozef.

„Natuurlijk!” viel Lanatski driftig in. „Ik heb veel te lang met honden omgegaan, om niet te weten, wat ze mankeeren. Je denkt misschien, dat geen mensch zoo iets kan doen. En je hebt gelijk: 't zijn geen menschen, 't zijn duivels.”

Dat vond Jozef ook; de moordenaar van Azor was ook zoo'n duivel.

Het was tijd, om naar bed te gaan. Jozef had niet veel van het avondeten gebruikt, dat de dochter van Lanatski gereed gemaakt had: het wilde hem niet door de keel. 's Nachts droomde Jozef akelig; ook zijn wonden aan arm en achterhoofd deden hem pijn en hielden hem wakker.

Den volgenden morgen was hij weer al bij tijds het bed uit. De slaap had hem echter niet verkwikt. Toch straalde er weer een flauwe hoop in zijn ziel en vastberaden sprak hij in zich zelf: „Overwinnen zal ik, mijn vader zal ik vinden.”

Dien dag werd Azor begraven naast den pereboom in het kleine tuintje van Lanatski. Jozef stortte tranen bij deze plechtigheid en ook de ruwe dierentemmer voelde zijn oogen vochtig worden, toen het lijk in den kuil neergelegd werd: de man dacht aan zijn Hector, die daar op twee schreden afstands lag.

De hoop van den commissaris van politie werd, helaas, niet verwezenlijkt: de roover keerde dien dag niet terug. Ook den volgenden dag wachtte men hem te vergeets.

„Ik moet weg,” sprak Jozef tot Lanatski, wien hij reeds van zijn toestand op de hoogte gebracht had. „Ik moet naar mijn vader.”

„Ja, dat begrijp ik,” zei de man. „Maar geef me het adres op van je vader, dan kan de commissaris het geld aan hem zenden, als het ooit terecht mocht komen. Ik vrees evenwel, dat de schurk niets meer zal hebben, als hij gevat wordt. „Wacht!” ging hij voort, „men kan nooit weten, of hij niet binnen een paar dagen gepakt wordt. Dan zou hij misschien nog wel een dozijn roebels of meer overgehouden hebben. En die zou je goed kunnen gebruiken. Als ik die dan eens aan je adres, natuurlijk poste restante, naar *Breslau* zond? Want je moet over *Breslau* gaan. Daar ben ik eens geweest. 't Is daar geen kwaad volk in *Silezië*.”

Jozef betuigde zijn hartelijken dank voor de liefderijke hulp, die de dierentemmer hem bewezen had. Deze verzegelde den armen knaap nog wel twee uur ver op den weg naar *Iwangorod* en bij het afscheid sprak hij: „Zie, nu kan je niet meer dwalen, als je dezen weg houdt. Geregeld doorloopende, ben je vóór van avond 7 uur te *Iwangorod*.

't Is een veilige weg. Hier jongen, hier heb je de andere drie roebel, die ik je, wel beschouwd, voor je jonge wolven te weinig heb gegeven; want jij kunt het toch niet helpen, dat er dit jaar geen kermissen zijn.”

Jozef wilde woorden van dankbaarheid zoeken, maar Lanatski had zich al omgekeerd en riep: „Vooruit, en geluk op reis!”

Het was een heuvelachtige streek, die Jozef doortrok.

Op den grooten weg heerschte, ofschoon het nog vroeg in den morgen was, een levendige bedrijvigheid: tal van wagens en karren, beladen met koopwaren van allerhanden aard, bewogen zich in de richting, waarin Jozef ging.

„Misschien is er markt in het een of ander stadje in de nabijheid,” dacht Jozef. En zoo was het ook: toen hij een uur later in het marktplaatsje kwam, was men daar druk aan het uitstallen in tentjes en kramen alsmede op groote open tafels. In een der tentjes was schrijfgereedschap en allerhande soorten van papier uitgestald. „Wacht,” sprak Jozef in zich zelf, „ik zal me daar van post- en bloemenpapier voorzien, wie weet of ik onderweg nog niet wat verdienen kan, door schrijfpapier en gemaakte bloemen ten verkoop aan te bieden.”

Jozef kocht voor ongeveer een halven roebel van een en ander en kreeg een stevige kartonnen doos op den koop toe. Daarop verliet hij het stadje, steeds den weg volgende, die in hoofdzaak evenwijdig met de spoorlijn *Lukow-Iwangorod* loopt.

„De weg is lang,” had Lanatski gezegd, en daarom was het zaak, zich nergens lang op te houden. Toch was het reeds nabij zonsondergang, vóór hij het laatste dorp had bereikt, dat nog wel drie uur van *Iwango*rod was verwijderd. En Jozef was zoo doodmoe!

Even buiten het dorp rustte Jozef wat uit aan den kant van den weg en gebruikte er zijn eenvoudig avondmaal, bestaande uit droog brood en het water der voorbijstroomende beek. Daar naderde een troepje jongens, die van het veld terugkeerden.

„Kijk,” sprak een der jongens. „daar zit een jood; willen we hem eens door de beek jagen?”

„Ja, dat is goed,” riepen drie, vier stemmen tegelijk.

„Die jongen heeft ons toch niets gedaan,” sprak een der kleinste knapen.

„'t Is toch een jood!” antwoordde de eerste. „Wat geef ik om een jood! Voor mijn part worden alle joden het land uitgejaagd.”

Jozef was bij de nadering der woeste knapen opgestaan, en toen hij de dreigende blikken der jongens had gezien, meende hij, dat het voor hem zaak was, zijn weg zoo spoedig mogelijk te vervolgen. Doch de grootste der belhamels wilde hem staande houden.

Behendig wist Jozef echter door een zijwaartsche beweging aan zijn handen te ontsnappen, waarna hij het op een loopen zette. De troep ijldde hem na, doch de angst gaf Jozef vleugelen en de jongens gaven het op. Maar daar naderde een tweede troep veldarbeiders. „Houdt hem, houdt hem!” schreeuwde de eerste bende en enkelen uit den naderenden hoop breiden reeds de armen uit, om Jozef het ontsnappen onmogelijk te maken. Geen uitkomst meer ziende, sprong Jozef in de beek, die echter dieper was, dan hij gedacht had. Ondertusschen hadden de ruwe knapen kluiten aarde en steenen van den weg opgeraapt,

die zij den armen Jozef nazonden. Door zijn kleeding in het zwemmen niet weinig bemoeilijkt en daarenboven herhaaldelijk door een steen of een kiuit getroffen, was het voor den gemartelden Jozef een ware inspanning, den anderen oever te bereiken. Toch slaagde hij er in, waarop hij zich zoo spoedig mogelijk over het aangrenzende weiland verwijderde.

Wat hadden de helden een pret! Zij lachten en schreeuwden en jubelden over hun moedige daad. Alleen het kleine ventje, dat gezegd had: „Die jongen heeft ons toch niets gedaan,” was doorgelopen en had de tranen in de oogen, toen hij de mishandeling van den armen jodenknaap bespeurde, die hij alleen echter niet bij machte was te beletten.

Druipnat en verkleumd van koude stak Jozef het weiland over, waarop hij een zandweg bereikte. Hier ontmoette hij een pastoor, die van een ziekenbezoek naar het dorp terugkeerde.

„Wat is dat? Heb je in 't water gelegen?” vroeg de pastoor aan Jozef.

Deze vertelde daarop de bejegening, die hij van de veldarbeiders had ondervonden.

„Die ellendelingen!” riep de pastoor uit. „Ga met mij mee, ventje, dan zal ik je droge kleeren geven. Zouden je ouders niet ongerust zijn, als je daardoor wat laat thuis was?” ging de geestelijke voort.

Zijn ouders!

„Neen, mijnheer,” antwoordde Jozef; „want mijn vader is in *Amerika* en mijn moeder is voor kort aan de cholera gestorven: ik heb geen thuis meer.”

„Arme jongen,” sprak de pastoor bewogen. „Als die onverlaten dat alles eens geweten hadden, dan zouden zij toch stellig den treurigen moed niet gehad hebben, om

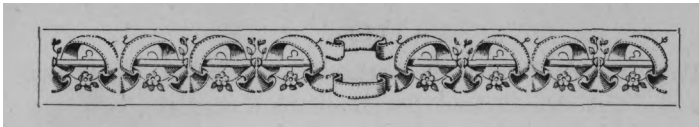
je zoo te mishandelen. Maar ik wil trachten goed te maken, wat zij misdgaan hebben.”

De goede pastoor zorgde voor droge kleeren. Hij liet in zijn studeerkamer den haard flink opstoken en een lekker maal gereed maken. Jozef moest eten en drinken, zooveel hij lustte en zich lekker warmen bij het vroolijk flikkerende haardvuur. Onderwijl kwam de pastoor een en ander te weten van Jozefs omstandigheden en het groote plan, dat hij ten uitvoer wilde brengen.

Omstreeks 9 uur sprak de pastoor tot Jozef: „Nu zal je zeker wel willen gaan slapen, en hij ging den knaap voor naar een eenvoudig doch zeer net slaapvertrek, waar Jozef spoedig de rust genoot, waaraan het vermoeide lichaam zoozeer behoefte had.

„Wat zijn er toch ook nog goede, edele menschen op de wereld,” dacht Jozef, toen hij zich weder op weg naar *Iwngorod* bevond. En de jongen had zeker wel reden, om dit te denken; want de goede pastoor had hem nieuwe kleeren en schoenen gegeven vóór zijn vertrek en hem zelfs een kleine mars bezorgd, die gevuld was met allerhande schrijfgereedschap. „Door de hulp van den pastoor kan ik nu overal mijn kost verdienen,” zei Jozef in zich zelf, „en wat ben ik nu een heertje met dat mooie pakje en die stevige schoenen! Ha, daar zie ik de torens al van *Iwngorod*, meen ik. Ja, ja, daar moet het liggen. Daar heb ik lang over gedaan, maar Goddank, eindelijk zal de lange weg dan toch afgelegd zijn.”

VIII.

Aan de grens.

Han Iwangorod naar de Dutsche grens is een afstand, welke voor een voetganger, die per dag 6 à 7 uur gaans aflegt, een geheele week vordert. Ook Jozef had dien tijd noodig, want, ofschoon hij op enkele dagen wel eens tien of meer uren liep, op andere verderde hij minder snel, daar hij toch ook iets moest verdienen, om zijn kleinen schat te vermeerderen. In de dorpen op zijn weg zocht hij zijn postpapier en pennen te slijten; maar aan de meeste huizen had men zijn koopwaar niet noodig. Dikwijls moest hij zelfs beleedigende woorden als antwoord op zijn beleefd vragen in ontvangst nemen. Het gebeurde niet zelden, dat hij den geheelen dag geen cent ontving. Dan moest hij een zijner roebels wisselen, hoe zwaar het hem ook viel. Een enkele maal had hij den nacht in een herberg doorgebracht; maar hij voorzag, dat hij weldra geheel van middelen ontbloomt zou zijn, indien hij telkens geld voor nachtverblijf moest uitgeven. Daarom besloot hij, bij de boeren een onderkomen in stal of schuur te vragen. Dit gelukte hem nergens. „Denk je, dat het hier een joden-logement is?” of „Maak dat je wegkomt, of ik zal den bandhond eens eventjes losmaken; die heeft het evenmin op de joden als ik,” klonk het soms ruw en hard uit den mond van den boer. Dan zocht Jozef iu den omtrek rond, of hij ergens ook een hooi- of stroo-

stapel gewaar werd, waar hij zich, zoodra de boerenbevolking zich te bed begeven had een schuilplaats zocht, om een korte rust te genieten. Dikwijls was zijn slaap echter zoo kort en zoo onrustig, dat hij zijn beenen slechts met moeite kon voortsleepen, als hij zich weer op weg begeven had.

Eenmaal ontfermde zich een arme weduwe over den jongen koopman. Zij had hout gesprokkeld en kwam met haar bundel uit een bosch, juist toen Jozef in twijfel stond, welken weg hij zou inslaan. Hij vroeg aan de weduwe, waar de weg door het bosch heen liep. Zij antwoordde hem, dat hij dien eenzamen weg niet moest volgen, maar liever links moest gaan, doch dat hij ook langs dien kant niet voor den nacht in een dorp zou kunnen komen, en dat het niet veilig was in de streek, daar er veel wolven waren. De teleurstelling bespeurende, die na deze inlichtingen op het gelaat van den kleinen reiziger zichtbaar was, vervolgde de goede vrouw: „Ik heb op zolder nog een leege bedstee; als je daarin wilt slapen, dan kan je van nacht bij mij blijven. Maar ik ben zelf arm en daarom kan ik je maar één deken geven.”

Jozef antwoordde, dat hij al dikwijls zonder deken in de open lucht had moeten slapen en dus het aanbod in dank aannam, waarop hij de weduwe naar haar hut vergezelde, die zij met een volwassen dochter en een zoontje van 8 of 9 jaar bewoonde. Daar rustte Jozef dan weer eens heerlijk uit.

Ondanks de schoonheid van het heuvelachtig landschap, dat Jozef doorreisde, gevoelde de arme jongen zich gedrukt. Geen wonder! Hij wilde zoo graag wat verdienen en men stiet hem ruw terug. „Maar daarom toch den moed niet verloren!” zei Jozef in zich zelt; „in *Silezië* zal het wel beter gaan, want daar wonen goede menschen, heeft Lanatski gezegd.”

Het was tegen den avond van den 12en April 1893, toen Jozef het stadje *Wieruszow* naderde. Dit plaatsje ligt aan de rivier de *Prosna*, die daar de grens tusschen *Duitschland* en *Polen* vormt. Nog een klein uur, en Jozef zou het geluk hebben, het laatste station op zijn tocht door *Polen* te bereiken. Maar wat komt hem daar tegemoet geloopen? Een wolf is 't. Zoo snel hij kan, ontdoet Jozef zich van zijn mars en klimt in een boom naast den weg. Het was hoog tijd; want toen hij nog maar omtrent een paar meter boven den grond was, had de wolf den boom reeds bereikt. Het dier hilde van woede en sprong tegen den boom op. Maar Jozef verloor geen oogenblik zijn tegenwoordigheid van geest, doch klom zoo snel mogelijk naar boven. Nog een zet, en hij had den ondersten tak bereikt, waaraan hij zich fluks optrok en waarop hij zich bedaard neerzette, wel wetende, dat hij daar voor alle wolven veilig zou zijn.

Jozef hoopte, dat de wolf, zijn vruchteloze pogingen om hem te bereiken, stakende, zich ook zou terugtrekken. Evenwel zou het dan nog zeer gewaagd mogen heeten, den boom te verlaten.

Maar de wolf ging niet weg. Het dier liep huilende heen en weer, herhaalde af en toe nog een sprong, lekte zich den muil en liet zijn dreigende tanden zien. Onder-tusschen was de zon ondergegaan en nergens in het rond was een levend wezen te ontdekken. Ja toch, daar kwam nog een wolf den weg langs hollen. Hij voegde zich bij eersten en begon ook een aanval op den boom. Zijn sprongen waren nog hooger. Maar Jozef was buiten gevaar. Toch vond hij het voorzichtig, nog wat hooger in den boom te klimmen. De tweede tak bood een even geschikte zitplaats als de eerste. Fluks dus daarop. De woede der bloeddorstige dieren verdubbelde, toen, zij hun zoo gewenschte prooi zich nog verder van hen zagen verwijderen.

Nauwelijks was Jozef op den tweeden tak gezeten, of hij zag een der wolven langs den rug van den anderen, die in schuine richting tegen den boom stond, oploopen en met een forschen sprong tot dicht bij den ondersten tak komen, dien hij evenwel niet bereikte. Zoo Jozef er nog gezeten had, zouden de scherpe tanden van het roofdier hem de beenen hebben opengescheurd en hoogstwaarschijnlijk zou de knaap uit den boom zijn gestort. Nu echter viel de wolf, die den sprong gewaagd had, achterover op den weg. De woedende kreten van het gekwetste dier gingen Jozef door merg en been; maar hij hield goed vast. Eindelijk inziende, dat alle pogingen vruchteloos zouden zijn, liepen de wolven huilende naar het naburig bosch terug.

't Gevaar was dus geweken, althans zoo Jozef zich maar niet op den grond waagde. 't Was echter geen benijdenswaardige toestand, die van den armen jongen. Hulp was niet te verwachten op dit late uur. Er zat dus niets anders op, dan den nacht in den boom door te brengen. Wat gingen die uren langzaam voorbij! En hoe akelig klonk het geschreeuw van den katuil in den eenzamen nacht! Nooit zag Jozef met' grooter vreugde het eerste licht van den dageraad, dan op dien Donderdag-morgen van den 13^{en} April. Toch waagde hij het niet, den boom te verlaten, ook nog niet, toen de zon al boven den horizon stond. Maar gelukkig kwam, omstreeks zeven uur, een voerman langs den weg. Dezen riep Jozef om hulp. De voerman liet zijn paard stilstaan en Jozef vertelde hem in enkele woorden, waarom hij daar in den boom zat."

„Kom er dan maar gauw uit,” sprak de voerman; „ik moet naar *Wieruszow*, je kunt met mij mederijden.”

In tien tellens zat Jozef al op den wagen. Zijn mars hadden de wolven onaangeroerd gelaten, zoodat hij er met den angst en een slapeloozen nacht afgekomen was.

In *Wieruszow* gekomen. bedankte Jozef den voerman hartelijk en begaf hij zich, zoodra hij zich van brood voorzien had, naar de brug, die over de *Prosna* ligt. Is men deze over, dan bevindt men zich in de provincie *Posen*, een deel van *Pruisen* en dus van *Duitschland*. Het plaatsje, dat daar aan den linkeroever ligt, heet *Wilhelmsbrück*.

„Vaarwel, *Rusland!*” sprak Jozef in zich zelf, toen hij den voet op Duitschen bodem zette. Maar, daar kwamen twee gewapende grensbeambten op hem af, die hem naar zijn papieren vroegen.

„Papier? ja, mijnheeren, dat heb ik heel mooi en pen- nen en potlooden ook al, ziet maar eens,” en Jozef toonde hun zijn goedgevulde mars.

„Uilskuiken, ben je gek of wil je een loopje met ons nemen?” viel een der beambten uit; „ik vraag naar je papieren, je bewijzen, dat je hier in *Duitschland* moogt komen.”

Jozef kon geen vrijpas laten zien.

„Dan gauw terug, gauw!” schreeuwde de beambte en hij zag den armen Jozef zoo norsch aan, dat deze werkelijk bang voor hem werd. Toch waagde Jozef nog een enkele poging.

„Ik wil naar mijn vader, want mijn moeder is dood, ik ben al van *Brest* komen loopen en mijn vader is in *Amerika*. Och, toe, laat mij toch door!” smeekte Jozef.

„Praatjes! we kennen die verhalen wel. Laat *Rusland* zijn eigen *Joden* maar houden, er is hier al te veel van dat gespuis. Maak dus, dat je weg komt en gauw ook; anders zal ik...”

Jozef had zich al omgekeerd: hij was overtuigd, dat hij het hart van dien man toch niet zou hebben kunnen vermurwen en dat hij hier niets anders dan beleedigingen, zoo niet erger, te verwachten had.

Zoo kwam dan Jozef weer in het Poolsche grensstadje

terug! Wat zag hij met begeerige blikken naar die heuvels aan de overzij, die hij niet betreden mocht. Hoe uitlokkend vertoonde zich dat eindstation van den spoorweg, die naar *Breslau* leidt. Daar ging juist een trein. „O, wat gaf ik niet, als ik daar in zat,” dacht Jozef. „Dan was ik over een paar uur misschien al in *Breslau*.”

Wat nu te beginnen? Moest Jozef zijn plan opgeven, omdat hij geen voorspoed had? En wat dan?

„Wacht,” sprak hij in zichzelf, „ik zal mijn geld aan de beambten laten zien, dan zullen zij begrijpen, dat ik geen bedelaar ben en dan zal ik zeggen, dat ik naar het station moet, om een spoorkaartje naar *Breslau* te nemen.”

Jozef ging weer de brug over.

„Wel, heb ik ooit van mijn leven! Zoo'n brutale jood!” klonk het met een vloek uit den mond van een der beambten.

„Ik ben geen bedelaar, mijnheer, ik heb geld genoeg bij me, zie maar; ik moet met den trein mee naar *Breslau*!” liet Jozef op weemoedigen, smeekenden toon hooren.

„Wacht, ik zal je eens Duitsch leeren verstaan!” riep de beampte en hij richtte den loop van zijn geweer op den ontstelden knaap, die in allerijl de brug overliep. Was het niet om wanhopig te worden?

Maar, de grenswacht van *Wilhelmsbrück* was misschien ook bijzonder streng. Jozef kon elders beproeven, zijn doel te bereiken. Men zou hem toch niet overal terugwijzen. Met deze flauwe hoop in het hart verliet Jozef *Wieruszow* en zocht wat meer naar het zuiden een weg, die de *Prosna* snijdt.

Tegen den avond kwam hij in *Boleslawice*, waar hij weer een overgang naar Duitsch grondgebied vond. Maar ook hier werd Jozef hardvochtig afgewezen en ruw bejegend.

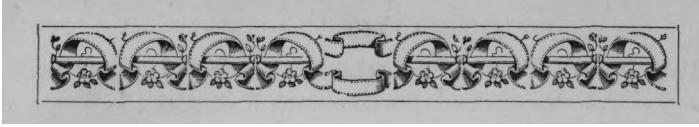
De arme jongen besloot nu, door list te beproeven, zijn doel te bereiken. Er zouden toch niet overal langs den

linkeroever der *Prosna* wachten zijn uitgezet? „Ik moet het maar wagen, er zit niets anders op,” sprak hij.

Jozef zocht dus weer het riviertje op, nog een beetje zuidelijker. Toen hij den laatsten heuvel beklommen had, ontdekte hij op korten afstand een zóó aanmerkelijke vernauwing van het rivierbed, dat het stroompje daar slechts de breedte van een groote sloot had. In die vernauwing hoopte het water zich op; het was dus te verwachten, dat wat meer stroomafwaarts wel een doorwaadbare plaats zou te vinden zijn. De zon was reeds sedert een uur ondergegaan. Alles was stil in den omtrek. Geholpen door de duisternis, zou Jozef zijn plan zonder gevaar voor ontdekking kunnen ten uitvoer brengen. Zoo hoopte hij althans.

Fluks ontleed hij zich van zijn kleeren, bond alles in zijn grooten doek boven op zijn mars vast, zette deze op het hoofd en daalde in het riviertje af. Inderdaad, het was daar zeer ondiep; het water kwam hem slechts tot aan de schouders. Goed en wel kwam Jozef aan de overzijde, waar hij zich haastig aankleedde en den heuvel beklom, ten einde een weg te zoeken, die naar het westen voerde. Hierin slaagde hij boven verwachting: na een half uur bevond hij zich op den grooten weg, die *Silezië* met *Posen* verbindt. Doch Jozef oordeelde het verstandig, bij voorkeur langs binnenwegen te gaan, opdat hij geen grensbeambten of politie-agenten ontmoeten zou. Omstreeks middernacht kon hij niet meer. Tegen een hoop stroo op een boerenerf vlijde hij het vermoeide lichaam neer, en, door slaap overmand, was Jozef weldra onbewust van alle leed en smart.

IX.

Breslau.

—

Het kraaien van een haan wekte Jozef weer spoedig. De rust had hem goed gedaan, maar hoe graag zou hij nog eenige uren geslapen hebben. Doch hij moest voort, snel voort, opdat hij ver van de Poolsche grens verwijderd zou zijn, eer de dag aanbrak.

Zooveel mogelijk de groote wegen vermijdende, bereikte Jozef eindelijk een station, waar hij een plaatskaart nam naar *Breslau*. Niet eerder toch rekende Jozef zich veilig, vóór hij deze stad bereikt zou hebben. Goed en wel kwam hij er nog dienzelfden avond aan. Hij nam zijn intrek in een eenvoudig logement en sliep er onafgebroken door tot den volgenden morgen acht uur. Nadat hij het verschuldigde betaald had, zag hij, dat hij nog twee roebel en een halven mark over had. De beide roebels wisselde hij tegen Duitsch geld; hij kreeg er zes en een halven mark voor, zoodat hij met zeven mark zijn reis van *Breslau* naar *New-York* moest zien te maken. Dat kon natuurlijk niet; daarom moest hij zien, elken dag minstens een mark te verdienen. Maar waarmee? De handel in schrijfgereedschap had hem tot nog toe bitter weinig opgebracht. Hij moest dus wat anders verzinnen.

Breslau is een stad van bijna 350.000 inwoners. Zij bestaat voornamelijk van de wolindustrie en den handel, inzonderheid van den graanhandel. De stad heeft zich in

de laatste halve eeuw zeer uitgebreid, zoodat er tal van nieuwe straten zijn gebouwd, de eene al mooier dan de andere. In deze drukke straten, vol prachtige winkelhuizen, had Jozef heel wat te kijken. Maar hij moest zien te verkoopen en dit gelukte hem maar niet. Wie koopt er in een groote stad postpapier aan de deur?

Daar ziet Jozef voor een winkelraam horlogekettingen, ringen, armbanden, broches, oorbelletjes en dergelijke zaken liggen, alle zóó buitengewoon goedkoop geprijsd, dat het voor hem een raadsel is. „Als ik daar eens een voorraad van opdeed,” dacht Jozef, „zeker kan ik op het platteland er den dubbelen prijs voor vragen. 't Is alles wel glas en koper, maar het blinkt en schittert toch zoo prachtig! Komaan, ik moet zaken zien te doen.”

Jozef trad den winkel binnen. Hij vertelde den winkelier, dat hij met zijn handel in schrijfgereedschap niets of bijna niets kon verdienen, dat hij het daarom eens met wat anders wilde beproeven en hij zijn papier, pennen en potlooden gaarne ruilen wilde voor wat horlogekettingen, oorbellen en dergelijke.

De winkelier, die ook handel in schrijfgereedschap dreef, berekende vlug, wat de inhoud van Jozefs mars hem waard was en lei daarop zooveel van de snuisterijen op tafel, als hij meende, er voor te kunnen geven. Jozef nam genoegen met dezen ruil en ging weer met nieuwe hoop de straat op.

Daar dacht hij aan Lanatski, die hem beloofd had, naar *Breslau* te zullen schrijven, als het gestolen geld soms binnen enkele dagen teruggevonden werd. Vlug zocht daarom Jozef het postkantoor op. Maar er was geen brief voor hem.

„Hoe dom en hoe ondankbaar van mij,” sprak Jozef in zich zelf, „dat ik nog altijd dien braven vriend mijns vaders, die mij zoo liefderijk heeft gehuisvest, niet geschreven

heb! Dat ga ik dadelijk doen en ook aan vader schrijven; hoe jammer, dat ik bijna al mijn geld kwijt ben. Maar, dat zal ik vader niet mededeelen; hij zou er maar verdriet van hebben en ongerust zijn, dat ik niet volbrengen zal, wat ik ondernomen heb."

Nadat Jozef zijn brieven op de post gedaan had, begaf hij zich naar *Lissa*, dat ongeveer 2 uur ten westen van *Breslau* ligt. In dit dorp deed hij zulke goede zaken bij de aankomende jongens en meisjes, die door het schitterende koper en het geslepen glas van kettingen en oorbellen tot koopen verlokt werden, dat Jozef aan het einde van den avond zijn bezitting tot ruim 11 mark aangegroeid zag. Hij besloot dus in een herberg te overnachten. In opgeruimde stemming verkeerende, gebruikte hij met smaak zijn avondeten in tegenwoordigheid van eenige bierdrinkers, die daar gezellig zaten te keuvelen. Een hunner vertelde van verwonderlijke goocheltoeren, die hij had zien uitvoeren. „O,” zei Jozef, „daar versta ik ook wat van.” En hij deed een poos alleraardigste toeren, die de toeschouwers verbaasd deden staan.

„Dat is een vlug joodje,” zei een der gasten tot den herbergier; „wat verkoopt hij?”

„Laat eens zien, wat je verkoopt,” sprak de kastelein tot Jozef.

In een wip lagen eenige vergulde kettingen op de tafel, die gretig koopers vonden. Ook enkele ringen en broches werden door Jozef aan den man gebracht, zoodat hij 's avonds te bed in 't eerst den slaap maar niet vatten kon, zoo gelukkig was hij. Na zich nu eens op de linker-, dan weer op de rechterzijde' gelegd te hebben, schoot hem iets in de gedachte. Ja, dat was een goed plan. Hij zou morgen naar *Breslau* teruggaan en een nieuwen voorraad van die winstgevende waar opdoen. Met die gedachte sliep Jozef eindelijk in.

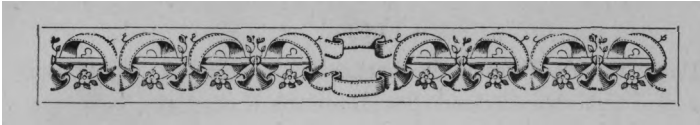
Zoo kwam Jozef dus den volgenden dag omstreeks tien uur weer bij den winkelier, met wien hij reeds zaken gedaan had. Nadat hij voor ongeveer 9 mark aan snuisterijen had opgedaan, ging hij nog even naar het postkantoor. Daar was wel geen brief, maar toch een briefkaart van Lanatski. Deze schreef, dat de dief was gevat, maar dat al zijn geld reeds op was. „De jonge wolfjes groeien goed. Ik wensch je veel voorspoed op je reis,” zoo eindigde Lanatski zijn kort bericht.

„Die goede Lanatski, hij is mij nog niet vergeten!” sprak Jozef in zich zelf; „hij zal wel zorgen, dat niemand het graf van mijn lieven Azor komt storen.”

En welgemoed verliet Jozef de stad, die hem zoo goed ontvangen had en waar hij, naar hij meende, het middel had gevonden, om spoedig een aardig duitje over te leggen.

X.

Door Silezië.

—

Jozef dacht, dat in *Lissa* nu voor hem wel geen zaken meer zouden te doen zijn, waarom hij een meer zuidelijke weg insloeg, die naar *Puschwitz* leidt. Wat was dat een heerlijke wandeling! Vooral het laatste gedeelte van dezen weg is schoon. Met bosschen getooide heuvels omzoomen hem aan de zuidzijde. Vroolijk klonk het lied van honderden gevederde zangers in het dichte groen langs den weg. Het vroege voorjaar had alle bloesemknoppen der vruchtboomen reeds open doen gaan. Soms vertoonde zich op 't onverwachtst een hert, dat vlug den grooten weg overholde, om zich in het dichte gebladerte aan 't oog van den reiziger te onttrekken.

„*Silezië* is een schoon land,” sprak Jozef in zich zelf, „en *Lanatski* had wel gelijk, toen hij zei, dat het beste menschen zijn in deze streek.”

Zoo naderde hij *Puschwitz*. Lief ligt het dorpje daar aan een der tallooze riviertjes, die het water der noordelijke *Sudeten* naar de *Oder* afvoeren. Jozef hoopte er even goed ontvangen te zullen worden als te *Lissa*.

Maar de bewoners van het plaatsje hadden geen kooplust, althans zij antwoordden allen op Jozefs beleefd vragen met een kort en onvriendelijk: „Niet noodig!”

„Dan maar verder,” sprak Jozef in zich zelf, en hij verliet het plaatsje, na er wat brood gekocht te hebben.

Even buiten het dorp ontmoette hij een drietal jongheeren.

„Hebben de heeren geen horlogekettingen noodig?“ vroeg Jozef; „ik heb prachtige kettingen.“

„Laat zien, joodje!“ sprak een der jongelui.

Ofschoon die toon weinig aan Jozef beviel, liet hij toch zijn waar kijken.

„Wat kost zoo'n gouden ketting?“ vroeg er een.

„Goud is 't niet, mijnheer, maar 't is toch een mooi kettinkje en ik geef het voor een spotprijs, voor een halven mark, ja, voor een halven mark maar,“ antwoordde Jozef.

„'t Is een mooi ding, maar 't is van koper en je vraagt er te veel voor, jood!“ klonk het.

„Ik kan het niet minder geven, mijnheer!“ sprak Jozef.

„Geef op dan maar, hier is een halve mark,“ zei de jongeheer, terwijl hij Jozef het geldstuk toewierp.

Jozef raapte het op en sprak tot de anderen: „Moeten de heeren er ook niet eentje?“

„Dan waren ze wel gek,“ viel de kooper ruw in; „kijk eens, ik trek het ding in eens stuk. Daar is het terug. En wil je me nu maar gauw mijn geld weergeven?“

„Maar, mijnheer, ik heb het u eerlijk verkocht,“ was Jozefs antwoord; „ik heb ook niet gezegd, dat men het niet stuk trekken kon.“

„Je bent een bedrieger, net als alle joden. Maar wacht, je zult anderen niet weer beetnemen met je prullen.“ Dit zeggende greep hij Jozefs mars, die deze voor 't gemak op den grond gezet had, en slingerde ze van den heuvel, waarop zij stonden, zoodat de inhoud er uitvloog en alles in het riviertje terecht kwam. Na deze heldendaad liepen alle drie, gierende van pret, aan de andere zijde den heuvel af en verwierven in een laan, die naar een bosch leidde.

Wat er in de ziel van onzen Jozef omging, is niet te zeggen. Voor weinige uren nog zoo gelukkig en met zulk een vast vertrouwen op de toekomst, nu van zijn schat beroofd! Straks nog vol dankbaarheid voor de goede ontvangst, in *Silezië* ondervonden. thans met bitterheid jegens het menschedom beziel, dat straffeloos onrecht pleegt aan een verlaten en geminachten jodenknaap!

„O God!” snikte Jozef, „laat mij nu maar sterven!”

Zoo stond hij eenige minuten, niet wetende, wat te beginnen. Zijn snuisterijen gaan zoeken, dit zou moeite tevergeefs geweest zijn.

„O vader, als u dit toch eens wist! Maar neen, 't is beter, dat ik alleen lijd. Kom, wat voorbij is, is voorbij! Ik moet voort. Neen, ik geef het niet op. Zoolang ik leef, zal ik volharden! Vader, ik kom! Ja zeker, ik kom!”

En Jozef wischte zich de tranen uit de oogen en vervolgde zijn weg, de zon tegemoet, die al meer en meer den westelijken horizon naderde. Hij had geen oog meer voor de schoonheid der natuur, hij sloeg geen acht meer op hetgeen links of rechts gebeurde, hij wandelde maar door. steeds door.

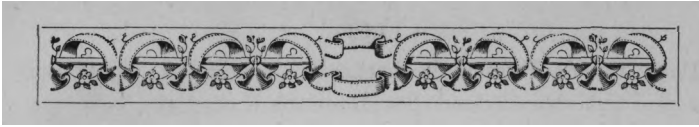
Toen de zon onderging, was hij aan een bosch gekomen, waar de weg doorliep. Zonder angst ging hij het bosch in. Hij liep maar voort, steeds naar het westen. 't Was donker in het bosch, zeer donker zelfs op enkele plaatsen; maar Jozef bekommerde er zich niet over. Toen hij eindelijk van vermoeidheid niet verder kon, zette hij zich neder aan den voet van een boom en sliep weldra in.

Zoodra de vogels hun morgengezang aanhieven, ontwaakte Jozef. Hij stond op en vervolgde zijn weg. Hij had honger, want sedert den vorigen namiddag had hij niets meer gegeten. Daarom kocht hij in het eerste dorp, waar hij aankwam, wat brood, zooveel als hij dacht, dien dag noodig te zullen hebben. En voort ging het weer.

's Nachts een kortstondige rust genietende in het een of ander bosch, overdag marcheerende, zoolang tot hij van vermoedheid niet verder kon, bereikte hij eindelijk na 3 dagen *Görlitz*, dicht bij de grens van het koninkrijk *Saksen* gelegen. Hier besteedde hij zijn laatsten mark, waar hij brood en bloemenpapier voor kocht. „Misschien,” dacht Jozef, „kan ik hier en in den omtrek iets verdienen met mijn kunstbloemen.”

Toen hij er eenige vervaardigd had, bij welke bezigheid hij door den vriendelijken papierhandelaar geholpen werd, ging hij naar het station. Daar stond een vroolijke troep knapen en meisjes, die voornemens waren, met den trein een plezierreisje te gaan maken. Een der jongelieden kreeg den bloemenkoopman in 't oog. „Komt,” zei hij, „laten we elk een bouquetje koopen, dat staat vroolijk.” Dit voorstel vond bijval en in een oogenblik waren Jozefs bloemruikers verkocht. Met ruim drie mark in den zak kon Jozef zijn weg vervolgen en eer het middag was, had hij het grondgebied van het koninkrijk *Saksen* betreden.

XI.

Van Dresden naar Gotha.

Het was op den 19den April, dat Jozef de hoofdstad van *Saksen* bereikte. Tusschen *Görlitz* en *Bautzen* had hij niets kunnen verdienen, maar in het schilderachtig gelegen *Radeberg* ontving hij ruim anderhalve mark.

Dit verlevendigde zijn hoop wederom. „Ik vorder goed,” sprak hij onder 't wandelen in zich zelf, „al kan ik niet veel overleggen, ik zal toch wel zonder bedelen in het rijke *Holland* komen en daár zal zeker wel goed wat voor mij te verdienen zijn.”

Het was een wonder, dat Jozef op zijn tocht van ruim drie weken nog slechts een enkel onbeduidend regenbuitje had gehad. Iederen morgen kwam de zon in alle helderheid in het oosten te voorschijn, om 's avonds met rooden gloed weer te verdwijnen. De natuur scheen een maand vooruit bij andere jaren. Voor een voetreis kon het weer onmogelijk beter zijn.

De omstreken van *Dresden* zijn zoo bekoorlijk, dat Jozef onwillekeurig nu en dan bleef staan. Het *Elbe-zandsteen-gebergte* schuift zijn heuvels, vooral aan den rechteroever der rivier, tot ver naar het noorden, en over en langs deze heuvels leidt de weg tusschen *Bautzen* en *Dresden*. Daar vertoonde zich op 't onverwachtst een breed zilveren lint tusschen het groene heuvellandschap, een stroomend water

in een diep dal. Het was de *Elbe*. En ginds, aan de rivier, lag *Dresden*, het schoone, kunstlievende *Dresden*. Het maakte op Jozef, die daar boven op den heuveltop stond en zich niet verzadigen kon aan de schoonheid van het tooneel, een onbeschrijflijken indruk. Wat zou dat lustoord hem geven? Vol hoop daalde hij naar het rivierdal af en ging de stad in. Maar, waakte of droomde hij? Was dat Hans Rülow, die hem daar tegemoet kwam? Ja, het was zoo: Hans was voor zaken in *Dresden* en was voornemens dienzelfden heuvel te beklimmen, waar Jozef zoo genoten had van het heerlijk gezicht op de Elbe-vallei. Dit bracht hem tot de ontmoeting, die hem in het eerst sprakeloos van verbazing deed staan.

„Wel Jozef, hoe kom jij hier? En waar gaat de reis heen? En hoe maken je ouders het?“ deze vragen volgden elkander zóó snel op, dat Jozef geen tijd had om te antwoorden. Hans begreep dat ook. „Kom,“ zei hij, „ga met mij terug naar dien heuvel, dan kun je mij op je gemak alles vertellen. Maar is je goede moeder dood en je vader in *Amerika*? Wel, Jozef, arme jongen, wat ben je dan toch te beklagen!“

Wel een uur zaten beiden op den heuveltop. Bij Jozefs verhaal van het gebeurde kwamen Hans telkens de tranen in de oogen en toen hij alles wist, sprak hij tot Jozef: „Ik heb deze week goede zaken gedaan en daarom kan 't wel lijden: ik zal je een spoorkaartje koopen naar *Gotha*, waar ik 'over een paar uur heenga. Dat ligt toch in je weg, Jozef, en we kunnen dan in den trein nog zoolang van elkanders gezelschap genieten! Maar dan moet ik nu gauw naar mijn logement en mijn zaakjes in gaan pakken. Ik heb hier ook nog een enkele commissie. Maar die zal ik doen, terwijl je wat in het logement eet; want je hebt zeker wel honger van den langen marsch!“

De vreugde van Jozef te beschrijven, is onmogelijk. Had

men hem gevraagd, wien hij, na zijn vader, het meest liefst had, hij zou geantwoord hebben: „Hans Rülow.” En die Hans zou hem nu meenemen tot *Gotha*! Dan was hij niet zoo wonderver meer van *Holland*, meende Jozef.

„Een lekker maal voor mijn reiskameraad, een stevig maal,” had Hans tot den logementhouder gezegd en deze had den uitgehongerden Jozef bediend als een prins. Zoo heerlijk had Jozef nog nooit gegeten.

„Dat moet ik vader schrijven,” dacht Jozef en, eer Hans terug was, had hij een brief gereed, zóó vol lof over Hans, dat deze van verlegenheid zou gebloosd hebben, als hij hem had kunnen lezen. „Over een week ben ik zeker wel in *Holland* en daar zal ik wel gauw zooveel verdienen, dat ik genoeg heb voor de boot,” schreef Jozef.

Wat een genotvolle reis was dat op den 19^{den} van Grasmaand! *Thüringen* kan met *Saksen* wedijveren in schoonheid, het bevallige landschap in zijn voorjaardos scheen een paradijs. In vliegende vaart ging het eerst door de vlakke van *Leipzig*, daarna door het dal van de *Saale* en de *Ilm*, door hooge bergen omgeven, waarop hier en daar een slot of ruïne zich vertoonde, terwijl in het dal de dorpen en steden schilderachtig tusschen het omringende groen uitkwamen.

„Kon ik je zoo maar door laten reizen tot *Rotterdam* of beter nog tot *New-York*, he Jozef,” sprak Hans; „maar daartoe ben ik, tot mijn spijt, niet in staat.”

„O, ik ben nu al zoo ver! Als ik goed doorstap, ben ik in het begin van Mei al in *Holland*,” antwoordde Jozef opgeruimd.

„Maar, wat denk je in *Rotterdam* te beginnen, als je nog geen geld genoeg hebt kunnen oversparen voor de boot?” vroeg Hans weer.

„Dan zal ik net zoo lang om werk vragen, tot ik het gevonden heb. En dan zal ik heel zuinig zijn,” sprak Jozef.

„Maar, Jozef, het kon gebeuren, dat je van je verdiensten niets of bijna niets overhield, omdat het leven in een stad toch altijd veel duurder is, dan in een kleine plaats,” merkte Hans op, niet om den goeden jongen te ontmoedigen, maar om hem voor te bereiden op mogelijke teleurstelling.

„Ja,” sprak Jozef, „dan zou ik aan vader de waarheid schrijven en er rond voor uitkomen, dat mijn geld mij onderweg ontstolen is en dat ik te vergeefs getracht heb, het voor de reis ontbrekende aan te vullen. Misschien dat vader dan wel in staat zou zijn, mij de benodigde reiskosten over te maken.”

„Weet je vader dan nog niet, dat men je van je geld heeft beroofd?” vroeg Hans..

„Nee Hans,” antwoordde Jozef, „dat heb ik niet durven schrijven. Vader houdt zooveel van mij. Als hij wist, dat ik zulke bittere ervaringen op mijn reis heb moeten opdoen, zou de goede man misschien ziek worden van angst of de onrust zou hem doen besluiten, terug te keeren, om mij te zoeken. Vader heeft toch al zooveel harde slagen moeten doorstaan; ik mag die niet noodeloos vermeerderen. Maar, als ik in Rotterdam ook niet zoover kon komen, om genoeg voor de zeereis over te leggen, ja, dan zou ik vader eindelijk alles schrijven. En, als vader het dan maar eenigszins missen kan, zal er wel gauw een brief met geld aan mij gezonden worden.”

„Jozef, je bent een dappere, flinke jongen! 't Is geen wonder, dat je vader veel van je houdt. Maar ik houd ook veel van je en daarom moet je me beloven, dat je me uit Rotterdam dadelijk schrijft, zoo uitvoerig mogelijk; ik zal je dan per omgaande antwoorden; hier is mijn adres,” en Hans reikte hem een naamkaartje over, waarop hij ten overvloede straat en huisnummer schreef. Zoo naderde men eindelijk *Gotha*.

„Tot morgen-ochtend tien uur blijven we samen,” sprak

Hans, „dan moet ik je vaarwel zeggen. Als de trein aan is, gaan we dadelijk naar het logement. We zullen wel goed slapen na zulk een lange spoorreis.”

Zoo was het ook. Jozef sliep dien nacht als een prins. Bij het afscheid zei Hans tot Jozef, die geen woorden kon vinden om zijn helper zijn dank te bewijzen: „Kijk, Jozef, hier heb ik een doos met in kleur gedrukte platen, oleographieën. Ik heb er een kleinigheid voor gegeven, maar jij kunt de grootere best voor een halven mark verkocht krijgen en de kleintjes voor 20 pfennig. In *Duitschland* raak je met gemak al de portretten van den keizer en de keizerin kwijt, in *Holland* al de landschapjes en riviergezichten. En nu, vaarwel, beste jongen. Houd goeden moed!”

Jozef drukte zijn weldoener de hand en de tranen liepen hem over de wangen. „Dank, Hans, dank, duizendmaal dank,” stotterde hij. En Jozef sloeg den weg in naar *Eisenach*, terwijl Hans naar *Neurenberg* terugkeerde.

XII.

Naar den Rijn.

—

Jfschoon Jozef in het eerst aan niets anders dan aan Hans kon denken, wiens gezelschap hij zoo gaarne nog wat langer zou genoten hebben, werd zijn aandacht toch langzamerhand meer op het omringende heuvel-landschap gevestigd, dat, helder verlicht door de voorjaarszon, al zijn luister ten toon spreidde. Aan zijn rechterhand vertoonde zich de *Krahn-* en de *Hörsel-*berg, aan zijn linkerhand verhief zich de bijna 1000 Meter hooge *Inselberg*. De wandeling van ruim 7 uur verveelde hem geen oogenblik.

Bij de nadering van *Eisenach* viel Jozef het eerst de *Wartburg* in 't oog, het ruim acht eeuwen oude bergslot, dat meer dan 400 Meter boven de zee en 200 Meter hooger dan *Eisenach* zelf is gelegen. Om zijn schoone ligging en zijn tallooze geschiedkundige herinneringen trekt de *Wartburg*, den geheelen zomer door, tal van belangstellenden, Duitschers zoowel als vreemdelingen, tot zich en op dien 20sten April had het slot een bezoek ontvangen van een twintigtal kostleerlingen uit den omtrek, die er onder begeleiding hunner onderwijzers heen waren geweest en zich nu op den terugtocht bevonden. Onder vroolijk gezang vervolgden zij hun weg. De nationale liederen, die zij af en toe aanhieven, troffen Jozefs oor; vooral dat „Onze Keizer” kon hij zeer duidelijk verstaan en, zich de

woorden van Hans Rülöw herinnerende, begreep de slimme knaap aanstonds, dat aan die geestdriftvolle en vaderlandslievende jongeheeren wel iets te verdienen zou zijn. Toen de zingende troep hem dus zeer dicht genaderd was, opende Jozef zijn doos met oleographieën en stelde er eenige op het deksel uit, wel zorg dragende, dat de portretten van den Keizer en de Keizerin goed in het oog vielen. Daarop nam hij beleefd zijn hoedje af en begon zijn waar aan te prijzen.

De jongelui waren dien dag uit en hadden dus geld genoeg bij zich, om wat van Jozef te koopen. De werkelijk zeer mooie oleographieën trokken hun aandacht en ook de onderwijzers bekeken ze met belangstelling. Al heel spoedig waren de portretten van het keizerlijk echtpaar verkocht; zij, die zulk een portret niet hadden machtig kunnen worden, stelden zich met iets anders tevreden, maar allen kochten wat.

„Dertien mark ruim!” zoi Jozef, opgetogen van vreugde, toen hij na het vertrek der scholieren zijn ontvangen geld natelde. „dertien mark! o, nu is er geen nood meer!”

In *Eisenach* gekomen, nam hij zijn intrek in een eenvoudig logement. Daar ontmoette hij een Israëliet, wiens eerwaardig voorkomen Jozef vertrouwen inboezemde. De bijna 70-jarige man was koopman in goud en zilver en deelde Jozef mede, dat hij van plan was, den volgenden dag naar *Kassel* te vertrekken. Hij zou de reis gedeeltelijk te voet, gedeeltelijk per spoor doen; daardoor zou hij den volgenden avond nog in *Kassel* kunnen aankomen.

„En waar is jou reis heen?” vroeg de koopman aan Jozef.

„Ik moet ook dien kant uit, maar nog veel verder,” antwoordde deze.

„Als je het dan goed vindt, reizen we tot *Kassel* samen,” sprak de grijsaard; „zoo geheel alleen den weg te gaan, is niet aangenaam.”

„Dat wil ik graag doen,” was Jozefs antwoord; „ik heb ook liever gezelschap, dan zoo alleen den weg te moeten zoeken.”

Den volgenden morgen ging Jozef dus in gezelschap van den ouden man reeds vroegtijdig op weg.

„Je moet nog veel verder dan *Kassel*, heb je gisteren gezegd; mag ik ook weten, waar je dan wel heen moet?” vroeg de grijsaard op minzamen toon.

„Ik moet naar *Amerika*,” antwoordde Jozef.

„Naar *Amerika*? En hoe doe je die reis dan?” vroeg de oude weer.

„Ik loop naar *Rotterdam* en daar ga ik op de boot, zodra ik genoeg overgespaard zal hebben, om de vracht te betalen,” gaf Jozef ten antwoord.

Zoo vragende, kwam de grijsaard langzamerhand te weten, dat Jozef zijn vader ging opzoeken, die hem, om ons bekende redenen, naar de *Nieuwe Wereld* was voorgegaan. Ook den dood zijner moeder, zijn lotgevallen onderweg, de hulp van Lanatski, van den goeden pastoor en van Hans Rülow deelde Jozef zijn reisgenoot mede, die moeite had, zijn verbazing en bewondering voor den heldhaftigen knaap verborgen te houden.

Ondertusschen had Jozef opgemerkt, dat de oude man moeite had, zijn reismakker bij te houden in het gaan, waarom Jozef zijn stap wat inhield en den grijsaard verzocht, hem het koffertje met goud en zilver te laten dragen. Deze wilde hiervan echter in het eerst niets weten; maar Jozef hield zoo lang aan, tot de oude het hem overgaf.

Het scheen, dat de koopman zich niet al te wel gevoelde; want gedurig bleef hij staan, om daarna weer langzaam voort te wandelen. Hij sprak ook slechts na lange tusschenpoozen en dan nog maar een paar woorden.

„Ik meen te merken, dat de wandeling u moeielijk valt,”

sprak Jozef tot den ouden man, toen deze weer bleef staan; „gevoelt u u soms niet wel?”

„Ik weet niet, wat mij scheelt,” sprak de grijsaard, „ik zal een oogenblikje moeten gaan zitten.”

„Zeker, doe dat; hier in de schaduw van dezen eik is een lekker plekje,” sprak Jozef en hij bracht er den grijsaard heen, hem vriendelijk bij de hand leidende.

„Moet u niet eens drinken?” vroeg Jozef, terwijl hij met schrik bespeurde, dat het gelaat van den oude zoo bleek werd, als dat van een doode.

„Ja, drinken, dat helpt misschien,” antwoordde de grijsaard met zwakke stem.

Jozef dacht even na; hij wist niet, waarin hij water zou gaan halen uit de nabijzijnde beek

De oude scheen zijn verlegenheid te bespeuren. „Hier is het sleutelje van mijn koffertje,” zei hij, terwijl hij het Jozef toestak; „maak het maar gauw open en neem er een zilveren beker uit... Gauw, gauw, anders.... is.. het.... te laat.”

Jozef haastte zich, het koffertje te ontsluiten en den zilveren beker er uit te nemen.

„O, God!..... ik sterf,” klonk het van de lijkkleurige lippen des grijsaards.

Jozef snelde den man te hulp en ondersteunde hem, daar hij op het punt was, op zijde te vallen.

„Zeg.... aan.... mijn.... dochter, dat... in... mijn portefeuille....” Dit waren de laatste woorden van den ouden man. Een hartverlamming had zoo onverwacht, en in zulk een korten tijd, een einde aan zijn leven gemaakt.

Jozef wist nog niet, of de grijsaard reeds dood was; maar hij durfde zich thans niet meer verwijderen, om in de beek water te gaan halen; daarmee zou allicht tien minuten heen zijn gegaan.

Ondertusschen viel het den jongen moeilijk, het lichaam,

dat sterk naar de linkerzijde overhelde, te blijven steunen. Hij vlijde het dus voorzichtig neer op het mos aan den voet van den boom. Daar viel een portefeuille uit den binnenzak van den man.

„Dat is zeker de portefeuille, die hij bedoelde,” dacht Jozef. „Ik zal ze aan zijn dochter geven en zeggen, dat er iets in zit, daar haar vader veel waarde aan hechtte. Als ik maar wist, wie die dochter is en waar ze woont. Misschien in *Kassel*, maar zeker is dat niet. Ik zou het in het logement in *Eisenach* misschien te weten kunnen komen... Arme grijze, gij leeft niet meer, ik zie het duidelijk... Wat een tijding, die ik aan die dochter moet brengen!”

Terwijl Jozef zoo dacht en de portefeuille bekeek, hoorde hij eensklaps voetstappen in zijn nabijheid. Daar hij in zenuwachtigen toestand verkeerde door het plotselinge sterfgeval van zijn reisgenoot, deden die voetstappen den jongen schrikken, zoodat hij de portefeuille uit de handen liet vallen en met ontsteld gelaat omkeek.

„Ha, dat heet ik op heeterdaad betrappen,” riep een veldwachter, terwijl hij snel op Jozef toesprong en hem bij den arm vatte. „Moord en diefstal!” sprak hij, „daar staat levenslange gevangenisstraf op.”

„Ik ben onschuldig, geloof mij,” sprak Jozef.

„Dat moet je dan maar bewijzen, als je kunt.” antwoordde de veldwachter. „Denk je, dat ik niet gezien heb, dat je de portefeuille, die je den man uit den zak gehaald hebt, op den grond hebt gegooid, toen ik aankwam? En waarom heb je het koffertje opengemaakt, waarom anders, dan om het goud en zilver in den zak te kunnen steken?”

Jozef wist niet, wat hij hoorde. Hij, die alle pogingen in het werk had gesteld, om den ouden man te helpen en zoo mogelijk te redden, werd van een misdaad verdacht, nog wel van een dubbele misdaad.

Lith. Kautik & Binger.

„Dat ik onschuldig ben, kan ik gemakkelijk bewijzen,” sprak Jozef.

„Ik maakte het koffertje open, om er een beker uit te nemen en daarin water te gaan halen. De oude had mij dit verzocht en mij het sleuteltje zelf gegeven. En die portefeuille is hem uit den binnenzak gegleden. Er moet een briefje of iets anders inzitten, dat voor de dochter van den grijsaard van veel belang moet zijn, want hij heeft me verzocht, zijn dochter over de portefeuille te spreken; maar de man heeft den volzin niet kunnen voltooien: hij stierf, toen hij het woord portefeuille had uitgesproken.”

„Aardig verzonnen, drommels bij de hand, dat moet ik zeggen, joodje! maar ik ben minder lichtgeloovig dan je denkt. Wil je mij eerst maar eens vertellen, waar je den verslagene ontmoet hebt en of er ook getuigen zijn, die je bekentenis kunnen bevestigen,” sprak de dienaar der wet.

„Ik heb dezen nacht met den overledene te *Eisenach*, in het logement Hürselberg, gelogeerd en ben van morgen met hem op reis gegaan naar *Kassel*. Tot *Kreuzburg* ging het vrij goed, maar een half uur voorbij dit stadje werd de man onwel; hij kon niet goed meer vooruit en toen is hij hier aan den weg gaan zitten en heb ik hem willen helpen, maar in enkele minuten was hij dood,” antwoordde Jozef.

„Ik kom van *Netra*, hier een groot uur van daan, en ik moet naar *Kreuzburg*; maar nu ga ik dadelijk terug; ik moet den burgemeester van *Netra* vragen, hoe verder met je te handelen; want ik weet niet, wat ik van je praatjes gelooven moet. Je gaat natuurlijk met mij mede, dan kan de burgemeester je ook eens in 't verhoor nemen. Ik zou je echter in je eigen belang raden, geen leugens te vertellen.”

„Ik zal den burgemeester hetzelfde zeggen, als u. Hij zal mij, hoop ik, niet van een misdaad verdenken,” ant-

woordde Jozef, den veldwachter vrijmoedig in het gelaat ziende.

„We zullen zien,” sprak de veldwachter; „de burgemeester van *Netra* laat zich door geen jood verschalken, nog door geen tien.”

Jozef begreep, dat het verstandigste was, den man geen woord meer toe te voegen. Zijn onschuld zou van zelf aan het licht komen, terwijl de verdediging van zijn gedrag slechts wantrouwen bij den veldwachter scheen te wekken, die zich niet te goed achtte, hem nog te beleedigen bovendien.

„Sluit het kistje en draag het mee,” gebod de man; „ik zal voor de portefeuille zorgen. Wacht, ik moet zijn zakken nog eens verder onderzoeken; misschien is er nog wel het een en ander in, dat ons dienen kan en dat we ook niet voor andere roovers hier behoeven achter te laten.”

De dienaar der wet haalde uit de zakken van den overledene nog een beurs, een paar sleutels, een mes en fleschje en ook een gouden horloge te voorschijn, welke voorwerpen hij bij zich stak.

„Van wien is die doos?” vroeg de veldwachter aan Jozef.

„Dat is de mijne,” zei Jozef; „er zitten platen in, die ik onderweg wilde verkoopen.”

„Neem mee dan, kistje en doos, en nu vooruit!” klonk het gebiedend.

Jozef gehoorzaamde zwijgend. „Wat een verschil, deze wandeling en die van *Eisenach* naar *Kreuzburg*! Maar in *Netra* zou hij weer op vrije voeten gesteld worden: de burgemeester zou hem niet voor moordenaar of dief aanzien; dat kon Jozef niet van hem denken.

Wat duurde de tocht lang! Eindelijk, ja eindelijk zag Jozef den toren van *Netra* en weldra werd hij door den burgemeester in het verhoor genomen.

„Hoor eens,” sprak deze, nadat hij Jozef had onder-
vraagd, „ik weet niet wat van al die dingen waar is en
wat niet. Maar de zaak gaat mij zoozeer niet aan. *Netra*
ligt in *Pruisen* en de vermeende moord heeft in *Saksen-
Weimar-Eisenach* plaats gehad; de rechter in *Eisenach* zal
dus moeten uitmaken, hoe met den knaap dient gehandeld
te worden. „Kleindorf!” ging hij voort, zich tot den veld-
wachter richtende, „breng den jongen dadelijk naar den
opperrechter van *Eisenach*, Von Stein heet hij, dan
kan die een onderzoek instellen. Ik hoop voor den
jongen, dat hij zal kunnen bewijzen, niet schuldig te
zijn.”

Vóór de terugtocht werd aanvaard, mocht Jozef zich,
in tegenwoordigheid van den veldwachter, te goed doen
aan brood met vleesch, dat de burgemeester had laten
binnenbrengen. Over het algemeen had deze Jozef vrien-
delijk behandeld. In het begin van het verhoor had de
burgemeester wel den schijn aangenomen, als hield hij
Jozef voor schuldig; maar al heel spoedig had zijn norsche
en onvriendelijke houding voor minzamer toon plaats ge-
maakt. De open blik van den verdachte deed den burge-
meester begrijpen, dat Jozef onschuldig moest zijn. Even-
wel, het recht moest zijn loop hebben en de zaak behoorde
te *Eisenach* thuis; daarom moest Jozef ook daarheen ge-
bracht worden

Het was laat, eer men te *Eisenach* terug was. De op-
perrechter deed Jozef een scherp verhoor ondergaan en
kwam spoedig tot de overtuiging, dat aan moord althans
niet mocht gedacht worden. Om zekerheid te hebben,
moest echter het lijk van den overledene door een genees-
kundige worden geschouwd. Daarom gaf de rechter last,
dat het lijk naar *Eisenach* zou overgebracht worden. Een
paar agenten van politie met een voerman zouden Klein-
dorf vergezellen naar de plaats, waar de grijsaard zoo

plotseling gestorven was. Na het lijk aangewezen te hebben, zou de veldwachter van *Netra* weer huiswaarts kunnen keeren. Men kon hem toch altijd ontbieden, zoo zijn tegenwoordigheid vereischt werd.

De dokter, die ondertusschen door den rechter ontboden was, had nog slechts een klein gedeelte van het gebeurde vernomen, of hij riep uit: „Die grijsaard is gisteren bij mij geweest, 't is een Israëliet; ik herinner mij zijn naam op 't oogenblik niet, maar dien kan ik vinden in mijn receptenboek; wel weet ik, dat hij te *Paderborn* wcont. De man kwam mij raadplegen over zijn kwaal, een hartgebrek. Ik heb hem toen onderzocht en hem een recept gegeven, dat hij hier in de stad bij een apotheker zou laten gereed maken. Of hij 't gedaan heeft, weet ik niet; maar dat is te onderzoeken.”

„Mogelijk kan dit fleschje, dat zich in zijn zak bevond ons verder licht geven in deze zaak,” sprak de rechter. „Wel ja,” ging hij voort, „het etiket is van den apotheker *Mühlhausen*, hier in de straat, zie maar!”

„Er is geen twijfel meer,” sprak de dokter, „de man is onderweg bezweken aan hartverlamming. Die jongen is onschuldig.”

„Aan een moord heb ik geen oogenblik gedacht,” antwoordde de rechter; „maar de jongen ligt onder verdenking van poging tot diefstal, althans volgens de mededeelingen van den veldwachter, die hem gearresteerd heeft. 't Kan echter zeer goed zijn, dat de knaap hoegenaamd geen diefstal heeft willen plegen, en dat alleen de schijn tegen hem is.”

Ondertusschen was Jozef naar de gevangenis overgebracht; hier moest hij den nacht doorbrengen, daar het lijk naar alle waarschijnlijkheid eerst tegen den volgenden morgen in *Eisenach* zou zijn en dus de schouwing eerst dien dag plaats zou kunnen hebben.

Toen de deur der gevangenis achter den beschuldigde gesloten was, barstte hij in tranen uit. „O, mijn onschuld zal aan het licht komen, maar hoe lang zal het duren, eer ik weer op vrije voeten zal gesteld worden?” sprak hij in zich zelf. „Wanneer zal ik mijn vader terugzien! Als Hans dat toch eens wist! Maar wacht, ik zal den rechter morgen zeggen, dat Hans duidelijk kan maken, dat ik niet tot een diefstal in staat ben. Ja, dat zal ik doen.”

Een nacht in een gevangenis te moeten doorbrengen, is zeker niet zeer aangenaam. Maar Jozef was onschuldig en in zulk een geval beteekent een voorloopig arrest, mits het niet te lang duurt, al heel weinig; vooral voor een jongen, die zooveel ondervonden had, die zelfs een geheelen nacht in een boom had moeten doorbrengen, die menigmaal in een bosch had geslapen, was de gevangenis zulk een slecht nachtverblijf nog niet. Een gerust geweten doet ook daar den slaap wel vatten. En zoo gebeurde het, dat Jozef weldra was ingedommeld en niet voor den volgenden morgen omstreeks vijf uur ontwaakte.

Nog eenige uren verliepen er, eer Jozef zijn cel mocht verlaten. Toen werd hij bij het lijk gebracht. Niet de minste ontroering liet hij blijken. Trouwens, de dokter had reeds te kennen gegeven, dat de grijsaard ten gevolge van hartverlamming bezweken was.

In zijn receptenboek had de dokter ook den naam van den oude gevonden: Mozes Stern uit *Paderborn*.

„Van moord behoeft niemand je meer te verdenken,” sprak de rechter, „als je je nu nog kunt zuiveren van de kwade vermoedens ten opzichte van poging tot diefstal, dan moet ik je tot mijn groot genoegen voor onschuldig verklaren,” zei de man op vriendelijken toon tot Jozef.

„Ik kan slechts herhalen, wat ik reeds gezegd heb,” antwoordde Jozef; maar, als dat niet genoeg is, dan zal

Hans Rulow uit *Neurenberg* u wel willen mededeelen, wie ik ben."

De rechter liet Jozef nu vertellen, wie die Hans Rulow was en waarvoor hij, Jozef, zich op dien jongen man meende te mogen beroepen. Er werd nu naar *Neurenberg* getelegrafeerd en het antwoord van Hans luidde: „Jozef Etronski is de braafste, dapperste en eerlijkste jongen, dien ik ken. Hij is onschuldig. Laat hem vrij; de gevolgen zijn voor mijn rekening."

Tijdens het wisselen der telegrammen had de rechter de portefeuille van den overledene onderzocht en daarin vond hij een lijst van hetgeen de koopman op reis had medegenomen, wat hij verkocht had, hoeveel geld hij ontvangen had en hoeveel hij had uitgegeven. Het niet verkochte bevond zich nog in het koffertje van den overledene, het geld, dat hij bij zich moest hebben, was in de portefeuille, voor zoover het uit papier bestond, terwijl het overige, tot den laatsten pfennig, in zijn beurs werd gevonden.

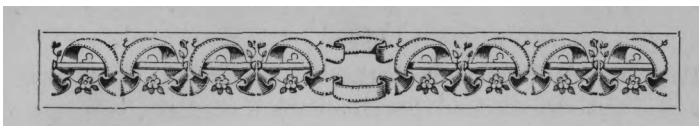
Na deze ontdekking wenschte de rechter Jozef geluk met zijn gebleken onschuld, hem tevens zijn leedwezen betuigende, dat hij hem een nacht in voorloopig arrest had moeten houden. „Gedane zaken nemen geen keer," sprak de rechter. „Ik heb gehandeld, zooals de wet mij gebood; maar het spijt mij, dat je het slachtoffer van een misverstand bent geweest. Ik wil daarom, alvorens je in vrijheid te stellen, zooveel mogelijk goedmaken wat te uwen opzichte misdreven is en daarom zal ik je op je verdere reis een brief medegeven, dien je aan de politie moet vertoonen, zoo je wederom onder de een of andere verdenking werd opgepakt of in je reis bemoeilijkt."

Met dezen brief in den zak kon Jozef nu zijn reis vervolgen en toen hij aan den avond van dien dag zich in zijn logement te *Kassel* ter ruste begaf, dankte hij God,

die hem ook weer uit deze beproeving had gered en hem zeker op zijn verdere reis ook wel beschermen zou.

Omstreeks 5 uur in den namiddag van den volgenden dag kwam Jozef goed en wel te *Arolsen* aan, de hoofdplaats van *Waldeck*. Hier verkocht hij nog voor 4 mark aan oleographiën. Minder voorspoedig ging het met zijn handel op zijn tocht langs de *Ruhr*, voor welke reis hij vier dagen noodig had. Zoo kwam hij in den avond van den 27sten April te *Ruhrort* aan en zag hij, na een reis van een maand, den breeden *Rijn*, den zoo vurig begeerden stroom, die hem den weg zou wijzen naar *Rotterdam*, het laatste station op zijn tocht door *Europa*.

XIII.

Op het kleine en op het groote schip.

De *Ruhrort* liggen bijna het geheele jaar door Hollandsche vaartuigen, die hier een lading steenkolen komen halen. Ook op dien morgen van den 28sten April trokken verscheiden van die kolenschepen de aandacht van Jozef tot zich. „O,” dacht Jozef, „kon ik maar met een van die schepen mee naar Holland; maar dat zal te veel kosten en ik moet zuinig zijn met mijn geld. Neen, neen, ik geef nu, als 't kan, niets meer uit van mijn 17 mark.”

Terwijl Jozef daar nog wat stond te kijken, nog niet recht wetende, wat hij beginnen zou, hoorde hij een luiden kreet. „Help, help, mijn zusje ligt in 't water,” gilde een jongen van een jaar of zeven. Werkelijk, daar dreef het kind op haar kleertjes in den *Rijn*, maar zonk toch reeds dieper en dieper. In een oogenblik ontdeed Jozef zich van eenige kleeren, sprong daarop in de rivier en zwom naar het meisje, dat op het punt was, onder de oppervlakte te verdwijnen, toen Jozef het nog juist bij het jurkje greep. Ondertusschen waren van alle zijden menschen komen toesnellen, die met angst en vrees het schouwspel aanzagen, want de vracht, die Jozef nu te torsen had, bleek te zwaar voor hem te zijn: zijn met water doortrokken onderkleeren maakten hem het zwemmen zoo goed als onmogelijk. Hoogstwaarschijnlijk zou de zelfopofferende Jozef het slachtoffer

zijner edelmoedigheid zijn geworden, indien niet een der schippers snel met een boot was komen aanroeien, waarin de beide drenkelingen fluks werden opgetrokken. Aan den wal stond de moeder van het meisje, die juist den oever bereikt had, toen haar dochtertje door den schipper in de boot werd getild. Niet wetende, of haar kind nog leefde, was zij ten prooi aan de martelende slingering tusschen hoop en vrees. „Goddank: beiden leven!” klonk het uit de boot en de moeder van het kind zonk van vreugde en aandoening machteloos ineen.

Wat die Jozef geprezen werd om zijn moedig gedrag! Elk wilde weten, wie hij was. „Kom bij mij aan boord,” zei de schipper; „de menschen weten niet, wat ze ons doen zullen, om ons hun dankbaarheid te toonen, en dat is maar lastig voor ons. Ik had wèl zoo graag, dat de moeders hier wat beter op hun kleintjes pasten, want dat is nu de derde al, die ik hier bijna zie verdrinken.”

Jozef kreeg van den schipper ondergoed. Terwijl hij zich, na het verwisselen der onderkleeding, aan het brood en de gebakken visch te goed deed, welke de vrouw van den schipper voor hem op tafel had gezet, vroeg de laatste, waar zijn reis heen was. Jozef antwoordde: „Vooreerst naar *Rotterdam*.

„En hoe ben je van plan die reis te doen?” vroeg de schipper weer.

„Ik zal wel verplicht zijn, te loopen; want ik kan geen geld missen voor trein of boot,” sprak Jozef.

Als je wilt, kun je met mij meevaren. Ik moet wel niet te *Rotterdam* zijn, maar zoo heel veel scheelt het toch ook niet.”

Het zal wel niet noodig zijn te zeggen, dat Jozef dit aanbod in dankbaarheid aanvaardde. Echter diende hij te weten, wat de schipper hem voor die reis in rekening zou brengen.

„Denk je. dat ik daar iets voor hebben wil?“ sprak de schipper, bijna geraakt. „Ik zou het je immers niet presentereen, als 't me om betaling te doen was. Neen, mijn jongen, je kunt meevaren, aan boord eten en slapen, en je behoeft me niets te geven. Voor zoo'n dapperen, edelmoedigen jongen, als jij bent, heb ik ook wel wat over.“

Wat was Jozef gelukkig! Nu zou het niet lang meer duren, of hij zou *Rotterdam* bereikt hebben. dezelfde stad, waar zijn vader zich het vorige jaar voor de *Nieuwe Wereld* had ingescheept.

Het trof goed, dat de schipper dienzelfden dag nog vertrok. Geholpen door den stroom, vorderde men vrij hard, zoodat al heel spoedig *Lobith* was bereikt. Hier werd het vaartuig door de beambten onderzocht, die den schipper schertsend toevoegden: „Je wilt smokkelen: behalve steenkolen voer je ook een joodje in.“

„'t Zou te wenschen zijn, dat er wat meer menschen van dit soort konden ingevoerd worden,“ sprak de schipper; „in plaats van inkomende rechten te laten betalen, zou men wel een hooge premie voor dien invoer kunnen uitloven.“

Het leven aan boord beviel Jozef uitermate. En daarbij vorderde men zoo goed! Al heel spoedig was men *Nijmegen*, *Tiel* en *Gorinchem* voorbij. Stoombooten, zeilvaartuigen, schepen met hooi, turf enz., visschersvaartuigen, kortom een bonte afwisseling van allerhande drijvende woningen maakte, dat Jozef oogen te kort kwam. En bovendien was het zulk heerlijk droog weer! 't Was een genotvolle reis, haast nog prettiger dan de spoorreis door *Thüringen*. Had Jozef toen Hans Rülow tot gezelschap, thans gevoelde hij zich zoo recht thuis aan boord van „De Vrouw Maria“, daar de schipper en diens vrouw voor hem zorgden, alsof hij hun kind was.

Eindelijk legde de schipper aan op de plaats, waar de *Nieuwe Merwede* zich met de *Kil* vereenigt, dicht bij de grootste onzer spoorbruggen, die Jozef vol verbazing aanschaaarde. Een water, zoo breed als *Biesbosch* en *Hollandsch Diep* had hij ook nog nooit gezien.

„Kijk, dat is *Willemsdorp* en ginds ligt *Dordt*; de weg wijst van zelf,' sprak de schipper. „In *Dordt* vaar je voor een paar cent over naar *Zwijndrecht* en dan loop je langs *Ridderkerk* en *IJselmonde* naar *Rotterdam*. 't Is nu pas 8 uur en 't is zoo wat 9 uur gaans; dus van avond ben je nog in *Rotterdam*.”

Jozef wist niet, hoe hij den braven schipper en zijn vrouw zijn erkentelijkheid zou bewijzen. Had „De Vrouw Maria” hem maar bij zijn vader kunnen brengen, hij had dan nog langer van het gezelschap dier lieve menschen kunnen genieten. Maar dat ging niet. Hij drukte den schipper de hand en stotterde eenige woorden, die maar flauw konden weergeven, wat er in zijn ziel omging. En tot de vrouw van den schipper sprak hij: „Ik zal vader zeggen, dat ik onderweg eene tweede moeder heb gevonden.”

Goed en wel kwam Jozef 's avonds omstreeks 8 uur te *Rotterdam* aan, waar hij lekker uitrustte na de wandeling van een half etmaal ongeveer en waar hij heerlijk droomde van de groote stoomboot, die hem over den *Atlantischen Oceaen* zou voeren, zoodra hij het voor de reis nog ontbrekende geld zou hebben bespaard.

In *Zwijndrecht*, *Ridderkerk* en *IJselmonde* had hij nog wat oleographieën verkocht, zoodat hij er slechts een paar meer over had, toen hij in *Rotterdam* kwam. Na het Duitsche geld voor Nederlandsche munt gewisseld te hebben, bevond hij, dat hij f 11,07 rijk was.

„Dinsdag 2 Mei hebben we nu,” sprak Jozef in zich zelf; „als ik nu per dag een halven gulden kon overleggen,

dan zou ik na 2 maanden f 30 rijker zijn, en dat zal wel voldoende wezen, denk ik, want de kapitein zal mij wel voor half geld medenemen, omdat ik nog maar 12 jaar ben." Het was zaak, dat Jozef zich eerst eens op de hoogte ging stellen van de gelegenheden, om goedkoop te eten en te slapen. In de gaarkeukens kan men voor enkele stuivers een degelijk maal bekomen. Zulk een gelegenheid had Jozef gauw gevonden en hier vernam hij ook, waar men voor slechts 15 cent een nachtverblijf kon bekomen.

„Twintig cent voor voedsel en vijftien voor logies, dat maakt al vijf en dertig en dan nog een halve gulden, dat is al vijf en tachtig!" berekende Jozef. „Waar zal ik zoo-veel per dag kunnen verdienen? Kom, ik heb nog een paar platen, laat ik het daar eens mee beproeven; maar eerst een brief aan Hans geschreven!"

Toen Jozef zijn brief op de post gedaan had, wandelde hij naar de *Maas*, waar gedurig booten aankomen of vertrekken. „Eén kwartje maar, één kwartje voor zoo'n prachtige schilderij," riep hij in het Duitsch.

„Hoor dien kleinen Mof eens," riep een opgeschoten knaap tot zijn makker, die een eindje verder stond; „versta je hem?"

„Ik versta alleen „één kwartje," hij vraagt zeker een kwartje per stuk. Maar dan is de jood er niet goedkoop mee, want diezelfde dingen koop je in de Fransche bazaar voor drie stuiver."

„Wacht, dat zal ik hem eens aan zijn verstand zien te brengen," sprak de eerste.

„Mozes of Cham, of hoe je anders heeten mag, je moet de lui hier niet komen afzetten, hoor! Ga anders weer maar naar je Moffenland. Die dingen mag je hier niet duurder dan een dubbeltje verkoopen, anders word je door de politie opgepakt, net als andere flesschentrekkers en kwartjesvindders."

Jozef begreep niet recht, wat de jongen bedoelde, maar dat die twee zich te zijnen koste vermaakten, dit begreep hij zeer goed. Hij antwoordde daarom niet, maar ging een anderen kant uit. Het tweetal volgde hem.

Daar kwam een boertje aan, dat zoo juist van een passagiersboot was gestapt. „Eén kwartje, één kwartje maar,” riep Jozef weer. De boer keek met aandacht naar de schilderij, een kleurig landschap voorstellende.

„Geef hem niet meer dan een dubbeltje,” sprak de lediglooper, „de jood heeft ze toch maar gestolen!” en hij lachte luid om zijn vermeende geestigheid.

De boer bood een dubbeltje.

„Dat kan niet,” zei Jozef. „een kwartje is niet te veel.”

„Baas, laat je niet zoo vroeg bij den neus nemen, hoor; want in de Fransche bazaar daar koop je voor drie stuivers de mooiste, die je bedenken kunt. Wil ik je den weg eens wijzen naar de bazaar?” zei de slungel.

„O, ik weet den weg zelf wel,” sprak de man, die ondertusschen de oogen van Jozefs oleographieën had afgewend en den weg naar de Hoofdsteeg insloeg.

„Zie den jood nu eens leelijk kijken!” zei de vervolgser wederom tot zijn makker. „Hij zal hier geen negotie doen, als ik zijn moffentaal in goed Hollandsch overzet! Maar laat hij dan ook wegblijven, we hebben hier al te veel van dat volk.”

Jozef ging de stad in. Sombere gedachten gingen hem door het hoofd. Waarom toch had men er ook hier vermaak in, hem den strijd om 't bestaan nog moeilijker te maken, dan hij reeds was? En waarom moest hij, die niemand ooit eenig leed zou kunnen doen, beleedigd worden?

„Ik moet wat anders beginnen,” dacht Jozef en daarom verkocht hij zijn laatste oleographieën voor een spotprijs. Hij ging dien dag niet naar een gaarkeuken, maar kocht wat brood en ging er mede naar het park, waar hij op

een der banken, die daar geplaatst zijn, zijn sober maal nuttigde. Op die bank sliep hij ook den volgenden nacht, want hij kon geen 15 cent voor nachtverblijf missen.

Na verloop van een week was Jozef bijna f 1 armer, dan toen hij in *Rotterdam* kwam. Slechts eens had hij 10 cent verdiend met een pakje te dragen voor een reiziger en eens een stuiver met het wegwijzen. Werk kon hij niet vinden, nergens had men zijn diensten noodig.

„Ik zal het nog eens met mijn kunstbloemen beproeven,” dacht Jozef en hij kocht weer wat papier en wat er verder bij noodig was. Hiermede begaf hij zich naar het Park. Nadat hij eenige bloemen gereed had, toog hij weer stadwaarts. Maar, of Jozef bij de stations zijn bouquetten zocht kwijt te raken, dan wel in de drukke straten of aan de Maaskaden, hij kon maar geen koopers vinden. Slechts een enkele maal had hij het geluk gehad, een bouquetje van 5 cent aan een klein meisje te slijten, maar die onnoozele stuiver kon zijn onkosten aan papier nog niet eens goed maken.

En weer verliep er een week, en Jozef had maar ruim 8 gulden meer.

Treurig liep hij daar langs de Boompjes en zag naar de groote zeeschepen en booten, die van Oost en West komen, die in slechts 11 of 12 dagen den *Atlantischen Oceaan* oversteken. „Waar zou de boot aanleggen, die op *New-York* vaart?” dacht Jozef. En hij vroeg een der voorbijgangers naar die ligplaats. Toen hij deze gevonden had, sprak hij in zich zelf: „Ik moet mee, en ik zal mee!” en fluks liep hij de loopplank op, kwam op de zeeboot en vroeg den eersten den besten matroos, dien hij ontmoette, den kapitein te mogen spreken.

Toevallig was de kapitein op dit oogenblik aan boord. Hij liet Jozef bij zich in de kajuit komen en vroeg hem, wat hij hem te zeggen had of van hem verlangde. Toen

hij echter van Jozef vernomen had, dat deze een passagiers-plaats naar *New-York* begeerde, doch slechts een klein gedeelte der vracht kon betalen, sprak hij:

„Is dat je boodschap? Neen, ventje, dat gaat niet.” En Jozef moest teleurgesteld de boot verlaten.

Het was Zaterdag 27 Mei 1893. De Israëlieten in *Rotterdam* togen in sabbatskleeding ter synagoge. Maar Jozef zocht geen kerkgebouw. Hij volgde den stroom landverhuizers, die zich in den voormiddag zouden inschepen op „De Rotterdam”, welke om 12 uur naar *New-York* zou vertrekken.

„Ik moet mee en ik zal mee,” sprak Jozef wederom in zich zelf. „Misschien is de kapitein van „De Rotterdam” een menschlievend man,” en Jozef kreeg weer moed. Maar toen hij aan boord wilde gaan, werd hem naar zijn plaatskaart gevraagd.

„Die heb ik niet, maar ik wil den kapitein spreken,” zei Jozef.

„Ben je gek, jongen! De kapitein heeft wel wat anders te doen,” klonk het ruw. „Maak, dat jé van de loopplank af komt!”

Jozef ging terug.

De drukte werd hoe langer hoe grooter: ongeveer 800 personen toch zouden met „De Rotterdam” vertrekken en bovendien zou de boot nog een groote lading vrachtgoed medenemen. Dat was een heen en weer draven, een sleepen en rollen, een roepen en schreeuwen, dat hooren en zien verging. Hier was een koffer zoek, daar werd een kind omvergelopen, ginds had een hartroerend afscheid plaats. En Jozef stond met treurigen blik dat alles aan te zien en benijdde menig arm landverhuizer het bezit van zijn plaatskaart.

Eindelijk werd het laatste sein tot vertrek gegeven. Men haalde de loopplank op, ze werd ingehaald, de touwen werden losgemaakt en daar ging het heen naar het verre Westen, waar Jozefs vader woonde.

De zon ging onder en verlichtte de Nederlandsche duinen nog met een rossen gloed. „Vaarwel, mijn vaderland!” klonk het uit den mond van menig passagier aan boord van „De Rotterdam”.

„Wat doe jij daar tusschen die koffers? Daar is je plaats niet, dat weet je zeker ook wel! Of ben je soms een eerste-klasse-passagier?” vroeg een der stuurliu, toen hij een jongen van een jaar of twaalf op het voordek gewaar werd.

„Heb medelijden met mij, o vergeef mij, mijnheer!” smeekte Jozef (want hij was het); „ik ben stil op de boot geslopen, maar ik heb geen geld genoeg voor de reis ”

„Wel, weergasche kwajongen! Dat zal ik den kapitein eens gaan vertellen,” en de stuurman spoedde zich naar de kajuit.

Toen de kapitein verscheen, wierp Jozef zich voor dezen op de knieën en smeekte om vergiffenis voor zijn list. „Mijn vader zal alles betalen, wat er aan de vracht te kort komt, alles!” riep Jozef uit, terwijl hem de tranen over de wangen biggelden.

„Waar is je vader dan?” vroeg de kapitein, En nu vertelde Jozef in korte woorden de geschiedenis, die we reeds kennen. Van zijn moedig en zelfopofferend gedrag sprak hij echter geen woord. Maar wel toonde hij den kapitein den brief, dien de rechter van *Eisenach* aan Jozef had gegeven. De lezing van dit voor den knaap nog al vereerend getuigschrift deed het wantrouwen des kapiteins

bijna geheel verdwijnen. Hij sprak daarom: „Ik neem je mee naar *New-York* en lever je aan de politie uit; die kan je dan bij je vader brengen en de vracht gaan innen.’

De vreugde van Jozef te beschrijven, is onmogelijk. Hij kon den eersten nacht aan boord van „De Rotterdam” niet slapen, minder nog door het schommelen en de zeeziekte, waarvan ook hij niet verschoond bleef, dan wel door de blijdschap van eindelijk zijn vader terug te zullen zien.

De reis duurde 13 dagen, daar „De Rotterdam” eerst den 9^{den} Juni *New-York* bereikte. De kapitein deed, gelijk hij gezegd had: de Amerikaansche politie werd van het gebeurde op de hoogte gebracht, Jozef werd aan haar overgeleverd en naar *Paterson* getransporteerd. Ofschoon de spoorrit naar *Paterson* slechts een goed half uur vordert, scheen die tijd Jozef wel een halve dag toe. Eindelijk was men er dan en met behulp van de politie te *Paterson* was spoedig de woning van David Efronski gevonden. Daar opende men de deur, daar trad Jozef het huis binnen..... en eenige oogenblikken later vielen vader en zoon sprakeeloos elkander in de armen.

De New-Yorksche politie overhandigde den volgenden dag den kapitein van „De Rotterdam” het nog door Jozef verschuldigde passagiersgeld, dat de vader al sedert lang voor zijn zoon had bespaard, maar dat hij hem niet had kunnen toezenden, omdat hij Jozefs adres nooit wist. Hij had echter gedacht, dat Jozef hem uit *Rotterdam* om geldelijke ondersteuning zou gevraagd hebben, indien zijn spaarpenningen ontoereikend waren geweest voor de zeereis.

„En hoe gaat het Jozef thans?“ vraagt de lezer wellicht. Hierop moet ik het antwoord schuldig blijven. Mocht ik echter later nog iets van hem hooren, dan wil ik het u gaarne mededeelen.

Hieraan behoeven we niet te twijfelen : Jozef Efronski zal zijn weg in de wereld wel vinden. Waar eerlijkheid, oprechte trouw en volharding samengaan, daar groeit uit een jongen als Jozef een man, die een sieraad zijn zal van de maatschappij.

I N H O U D.

I.	Een gelukkig gezin	5
II.	Rassenhaat en godsdiensthaat	11
III.	De harde strijd om het bestaan	25
IV.	De cholera	32
V.	Op marsch.	37
VI.	Naar Lanatski	46
VII.	De lange weg	53
VIII.	Aan de grens	62
IX.	Breslau.	69
X.	Door Silezië	73
XI.	Van Dresden naar Gotha	77
XII.	Naar den Rijn	82
XIII.	Op het kleine en op het groote schip	94

Uitgave van L. J. VEERMAN, te Heusden.

DE

Nieuwe Bibliotheek voor de Jeugd,

ONDER REDACTIE VAN

J. STAMPERIUS,

Hoofd eener School te Amsterdam,

bevat oorspronkelijke lectuur, bestemd voor knapen en meisjes van elf- tot veertien- à vijftienjarigen leeftijd.

Jaarlijks verschijnen vier deeltjes, die elk geheel op zichzelf staan en afzonderlijk verkrijgbaar zijn.

De Redacteur heeft voor de verhalen, die in De Nieuwe Bibliotheek voor de Jeugd worden opgenomen, de volgende eischen gesteld :

„Een kinderverhaal moet boeiend zijn.”

„Het kinderboek moet voedsel bieden voor hoofd en hart. Een schat van nuttige kennis kan er door worden aangebracht.”

„Het kind moet nooit in verzoeking gebracht worden, het kwaad toe te juichen, omdat het in behaaglijken vorm is roorgesteld.”

„Eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen worde in acht genomen.”

In De Nieuwe Bibliotheek voor de Jeugd zijn reeds verschenen :

SERIE I.

- No. 1. De Stroopers. Een verhaal door ANT. L. DE ROP. **Tweede druk.**
- „ 2. De twee Buren en Harm en Froukje. Twee verhalen door O. BAAS. **Tweede druk.**
- „ 3. Schoolvrienden. Een verhaal voor knapen en meisjes, door J. C. BOUWMEESTER. **Tweede druk.**
- „ 4. Gezellige Uurtjes. Sprookjes door TITIA VAN DER TUUK. **Tweede druk.**

SERIE II.

- No. 1. Het Veerhuis aan de Ooster-Schelde, Een verhaal voor de jeugd, door J. STAMPERIUS. **Tweede druk.**
- „ 2. De Wees van Amsterdam, door M. C. RUDOLFS. **Tweede druk.**

- „ 3. Moeilijke dagen en andere verhalen, door W. BROUWER **Tweede druk.**
- „ 4. Dirk van Beveren. Historisch verhaal uit den tijd der kruistochten, door W. HEETJANS. **Tweede druk.**

SERIE III.

- No. 1. Onder de Gouddelvers, door ANT. S. REULE NZ.
- „ 2. Toon Revers, door H. J. KREBBERS.
- „ 3. Wat een jongen worden kan. Schetsen uit het leven van *Michiel Adriaansz. de Ruijter*, door F. H. VAN LEENT.
- „ 4. De Sasmeester en zijn Pleegzoon, door J. STAMPERIUS.

Van deze serie gaat de **tweede druk** ter perse.

SERIE IV.

- No. 1. Frans Naerebout, door J. STAMPERIUS. **Tweede druk.** (*Met portret en zangstukje.*)
- „ 2. Johan's avontuur. Een vertelling uit Indië, door MELATI VAN JAVA.
- „ 3. Tweemaal gered. Een verhaal voor de jeugd, door W. MEERWALDT.
- „ 4. Huisman en Edelman, door J. GIJLSTRA.

SERIE V.

- No. 1. Drie kwajongens, door J. STAMPERIUS.
- „ 2. Rollin de Voddenraper, door SUZE ANDRIESEN.
- „ 3. Het huisje in de duinen, door WILLEM OTTO.
- „ 4. Langs twee wegen, door H. HINSE.

SERIE VI.

- No. 1. Wilskracht en Genie. Tafereelen uit het leven van Edison, door J. STAMPERIUS. (*Met portret.*)
- „ 2. Van drie Jannen. Een vertelling uit den tijd van den Belgischen Opstand, door L. A. B. ULEHAKE.
- „ 3. De Klepperman, door J. C. BOUWMEESTER.
- „ 4. De Wapenknecht. Een verhaal uit de middeleeuwen, door W. P. DE VRIES.

SERIE VII.

- No. 1. Een week vol avonturen, door J. STAMPERIUS.
- „ 2. Een Sint-Nicolaaskind, door LOUISE STRATENUS.
- „ 3. Op de Lichtenhorst, door TITIA VAN DER TUUK.
- „ 4. Abel Tasmán, door J. STAMPERIUS.

SERIE VIII.

- No. 1. Tom, door WILLEM OTTO.
„ 2. Nog niet te laat! door C. JOH. KIEVIET.
„ 3. Op de Zuiderzee, door A. RENGERSEN.
„ 4. De Luchtballon, door J. STAMPERIUS.

SERIE IX.

- No. 1. De laatste Koning van Friesland. Een historisch verhaal door W. P. DE VRIES.
„ 2. Tweemaal verdreven, door J. C. BOUWMEESTER.
„ 3. Jan Krijnszoon, door H. J. KREBBERS.
„ 4. Jozef Efronski. Een verhaal uit den tijd der Jodenvervolging in Rusland, door A. DOELEMAN.

De prijs per deeltje, gecartonneerd met linnen rug, is 75 cent en gebonden f 1.10; eenige deeltjes naar keuze bijeengenomen worden gecartonneerd à f 0.60 en gebonden à f 0.95 afgeleverd.

Men teekent in **per jaar-serie** van vier deeltjes, tegen den prijs van f 2.40 ingenaaid en f 3.80 gebonden. Ook wordt op **De Nieuwe Bibliotheek voor de Jeugd** opengesteld een

Nieuwe inteekening

in maandelijksche deeltjes, met gecartonneerden en geïllustreerden omslag en linnen rug à 55 cent, of gebonden in sierlijken stempelband à 90 cent, welke in vier jaren tijds compleet zal zijn.

Hierin worden opgenomen de reeds verschenen deeltjes met de deelen, die in de seriën X, XI en XII zullen verschijnen.

Over het geleverde wordt steeds na ontvangst van drie deeltjes beschikt.

Zij, die na één of meer jaren, telkens na ontvangst van 12 deeltjes, de verdere ontvangst zouden wenschen te staken, verkrijgen hiertoe het recht door bijbetaling van 5 cent voor elk ontvangen deeltje; zoodat alsdan de prijs gelijk gesteld wordt met dien van eenige deeltjes bijeengenomen.

Voor lezers van *De Nieuwe Bibliotheek voor de Jeugd* wordt ten zeerste aanbevolen de kennismaking met den onlangs verschenen vierden herziene en vermeerderde druk van

GREPEN

UIT DE

Land- en Volkenkunde

VAN

NOORDELIJK EUROPA,

DOOR

J. C. SANDER,

Hoofd eener school te Schiedam.

(Hierin is opgenomen Engeland, Denemarken, Zweden en Noorwegen, Rusland, Duitschland, Oostenrijk en België)

EN

Idem. Idem.

VAN

ZUIDELIJK EUROPA,

door denzelfden schrijver.

(Hierin is opgenomen Frankrijk, Italië, Zwitserland, Spanje, Portugal en het Balkan-schiereiland.)

De prijs van elk deeltje is 30 Cent.

Om een begrip te geven van den rijken inhoud, drukken wij hierbij af den inhoud van Rusland:

Het Russische volk: een Sledevaart; in St. Petersburg; de Banneling naar Siberië; de Kozak; het Kremlin; de Wolga; het Oeralisch gebergte; de Polen en Kaukasië.

En van Frankrijk:

Parijs; Versailles; het Hotel der Invaliden; Fontainebleau, de Savoyaard; de Mont-Blanc; Les Landes; Lyon en hare industrie en de Doorgraving van Mont-Cenis.

Hoofden van Scholen worden uitgenoodigd hiervan een ex. ter kennismaking aan te vragen.